

Izvorni znanstveni rad (Original scientific paper)

UDK 341.485(497.6 Srebrenica)“1995”

94(497.6)“1992/1995“

ZIJAD ŠEHİĆ

Genocid u Srebrenici – krvava mrlja na savjesti čovječanstva

Apstrakt: Na osnovu arhivske građe i referentne literature autor razmatra zbivanja u sigurnosnoj zoni Srebrenica u julu 1995. godine, kada je, zbog nedjelovanja međunarodne zajednice izvršen najveći genocid u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. Posebnu pažnju autor je posvetio analizi diplomatskih aktivnosti velikih sila, koje su se, na nagovještaj budućih dešavanja držale suzdržano, postajući tako i same saučesnik u tim dešavanjima.

Gljučne riječi: agresija, međunarodna diplomatija, Srebrenica, genocid, pravda, kazna

Abstract: Using archival sources and referential literature, the author considers the events in the Srebrenica Safe Haven in July of 1995, when, due to the lack of activity of the International Community, the largest genocide was committed in Europe after the Second World War. Special attention is dedicated to the analysis of diplomatic activities of the Great Powers, who, on the prognosis of future proceedings, remained restrained, thus becoming themselves accomplices in these events.

Key words: aggression, international diplomacy, Srebrenica, genocide, justice, punishment

Još prije nego što je održan referendum o nezavisnosti Bosne i Hercegovine Radovan Karadžić je najavio da je njegov cilj uspostavljanje “jedne države za sve Srbe”. U interviu za list “Ilustrovana Politika” objavljenom 20. januara 1992, na pitanje o srpskoj strategiji je odgovorio: “Nema više povlačenja. Borićemo se.” A na pitanje koliko će daleko ići, odgovorio je: “Dok ne postignemo Karađorđev cilj. – ujedinjenje svih Srba i dok ne dovršimo borbu.” Uskoro se ponovo oglasio i priznao: “Nema povratka na jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu. Došlo je vrijeme da se srpski narod organizira kao cjelina, ne gledajući na administrativne granice.” Prije nego što je postao predsjednik “krnje Jugoslavije” Dobrica Ćosić je otvoreno govorio da “mir u Bosni i Hercegovini ne može biti sačuvan priznavanjem tih komunističkih postojećih republičkih granica “ili “unutrašnjih administrativnih

granica”, kako ih je on nazivao.¹ Na 16. sjednici Skupštine bosanskohercegovačkih Srba održanoj 12. maja 1992. godine u Banja Luci bili su istaknuti budući strateški ciljevi koje je predstavio Karadžić. Prvi je bio da se postigne državno razdvajanje od druge dvije nacionalne zajednice, drugi, da se “sve srpske oblasti” povežu u jednu cjelinu; treći, da se uspostavi koridor u dolini rijeke Drine, odnosno “eliminiranje rijeke Drine kao granice između dva svijeta.” Četvrti strateški cilj je predviđao da se uspostavi granica na Uni i na Neretvi, a peti je imao za cilj da se podijeli Sarajevo u srpski i bošnjački dio i uspostavljanje svakog od ta dva dijela efektivne državne vlasti te konstitutivne države. Borbe u Sarajevu i za Sarajevo trebale su biti od presudne važnosti, one su odlučivale sudbinu Bosne i Hercegovine. Šesti strateški cilj je predviđao izlaz Srpske Republike na Jadran.² General Ratko Mladić je tada upozoravao: “Ne možemo očistiti niti sve prosijati da bi odijelili Srbe od ostalih i zadržali samo Srbe, dok bi drugi otišli. Ne znam kako će gospoda Karadžić i Krajišnik to objasniti svijetu. Ej, ljudi, to je genocid...” Karadžić je na to odgovorio: “Što da radimo ako dobijemo državu u kojoj smo u manjini. Što da radimo ako nas opet budu ubijali, i ako naši neprijatelji budu u našoj državi? Evropa neće i ne želi preuzeti rizik da pusti da se ovdje stvori islamska država”...³ Uskoro se pristupilo realizaciji planiranih ciljeva. Vojska Republike Srpske (VRS), uz aktivnu pomoć tzv. Jugoslavenske armije i paravojnih formacija iz Srbije - pokrenula je u aprilu i maju 1992 pohod etničkog čišćenja nesrpskog stanovništva iz većeg dijela Republike Bosne i Hercegovine, koristeći se taktikama poput opsadnog ratovanja, sistematskog zlostavljanja koje je obuhvatalo vrlo rasprostranjenu praksu mučenja, ubijanja, silovanja, tuče, uznemiravanja, de jure diskriminacije, zastrašivanja, prisilnog raseljavanja ljudi, konfiskacija imovine... Na ministarskom zasjedanju Vijeća NATO-a održanom u Brüssellu 17. decembra 1992, jugoslavenska armija, jugoslavensko vođstvo i bosanskohercegovački Srbi su optuženi za etničko čišćenje, povrede ljudskih prava, mučenja, ubistva, sistematska silovanja žena, otmice, uništavanje vjerskih objekata i ostale postupke koji su imali za cilj stvaranje etnički čistih teritorija. Domet rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija (VS UN-a) ostao je ograničen različitim političkim interesima članica Evropske zajednice (EZ-a) i stalnih članica VS UN-a, koji su bili instrument

¹ Norman Cigar, *Genocid u Bosni. Politika etničkog čišćenja*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 1998, 52-53; Šehić Zijad, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna. Međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994.)*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013, 97

² Zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini održane 12. maja 1992. u Banjaluci u prostorijama Doma JNA..., u: *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990-1992*. Tematska zbirka dokumenata. Priredio dr Kosta Nikolić, Biblioteka “Jugoslovenska kriza”. Edicija “Dokumenta”, Institut za savremenu istoriju, Fond za humanitarno pravo, Beograd 2011, 249-300.

³ Hartman Florence, *Mir i kazna. Tajni ratovi međunarodne politike i pravosuđa*, Profil, Zagreb 2007, 63.

utjecaja na odluke i metode provođenja usvojenih zaključaka. Reakcija na povrede humanitarnih prava zadržale su se samo na verbalnim osudama i prijetnjama.⁴

Nakon proglašenja nezavisnosti Republike Bosne i Hercegovine snage VRS su nekoliko sedmica držale Srebrenicu pod svojom kontrolom. Grupa boraca Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH) pod komandom Nasera Orića uspjela je da je oslobodi i poveže sa snagama u Žepi. Površina srebreničke enklave tada je iznosila oko 900 km². Na početku 1993. godine u ofanzivi VRS je presjekla vezu između Srebrenice i Žepe i smanjila obim srebreničke enklave. Komandant Zaštitnih snaga UNPROFOR-a, general Filip Morijon (Philippe Morillon) je tada posjetio Srebrenicu i izjavio pred njenim stanovnicima da je grad od tada stavljen pod zaštitu UN-a. U martu i aprilu, Visoki komesarijat za izbjeglice (UNHCR) je evakuirao otprilike 8.000 do 9.000 stanovnika iz Srebrenice. Dana 13. aprila 1993, Srbi su obavijestili predstavnike UNHCR-a da će napasti grad ako se ARBiH ne preda.⁵ Vijeće sigurnosti UN-a je 16. aprila 1993 usvojilo rezoluciju o Srebrenici, u kojoj je od VRS zahtijevano da odmah obustavi ratna djelovanja i vojne aktivnosti i Srebrenicu i njenu okolinu tretiraju kao “sigurnosnu zonu”, slobodnu od svih vojnih oružanih napada ili drugih neprijateljstava. Nakon jednogodišnje opsade Srebrenice, Načelnik Štaba vrhovne komande (ŠVK) ARBiH Sefer Halilović i komandant Glavnog štaba VRS Mladić su 18. aprila 1993 potpisali primirje nakon posredovanja UN-a da se izvrši demilitarizacija grada i evakuacija ranjenih i bolesnih. Istoga dana u Srebrenicu su stigle prve jedinice UN-a radi nadgledanja demilitarizacije.⁶ S obzirom na humanitarne potrebe i sigurnost više gradova u RBiH, u kojima se pogođavala situacija zbog stalnog priliva mnogobrojnih prognanih, među kojima se nalazio veliki broj bolesnih i ranjenih VS UN-a je 6. maja 1993. usvojilo rezoluciju br. 824/1993 kojom su Sarajevo Tuzla, Bihać Goražde, Žepa i Srebrenica - proglašeni “sigurnosnim zonama.” Zahtijevano je od svih strana da ti gradovi i okolne oblasti budu poštovane kao “sigurnosne zone” i budu slobodne od oružanih napada i svih drugih neprijateljskih djelovanja. Traženo je da se povuku snage VRS iz tih gradova, na rastojanje sa kojeg ne mogu predstavljati opasnost za njihovu sigurnost. Od svih strana je zahtijevano poštovanje prava sigurnosti personala UN-a (UNPROFOR), kao i međunarodnih humanitarnih organizacija, kojima je trebalo omogućiti slobodan i neometan prilaz svim “sigurnosnim zonama” u Republici Bosni i Hercegovini.⁷ Vijeće sigurnosti UN-a je 4. juna 1993, sa 13

⁴ Šehić, 2013, 209-210.

⁵ Batler Ričard, *Iskaz o vojnim događajima u Srebrenici, 1. novembar 2002. Operacija Krivaja 95, u: Biserko Sonja (ur.): Srebrenica: Od poricanja do priznanja*. Biblioteka Svedočanstva br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2006, 74.

⁶ Europa Archiv, Zeitschrift für Internationale Politik, Bon (Bonn), Nr 10, 1993, 109.

⁷ Resolution 824 (1993) des Sicherheitsrats der Vereinten Nationen über die Einrichtung von Sicherheitszonen in Bosnien-Herzegowina, verabschiedet am 6. Mai 1993. in New York, EA, 18/1993., D.

glasova za i 2 protiv (Venecuela i Pakistan), usvojilo rezoluciju br. 836 o proširenju mandata UNPROFOR-a u Republici Bosni i Hercegovini, odlučno pružiti zaštitu civilnom stanovništvu u “sigurnosnim zonama”.⁸

Kada je u aprilu 1993 srebrenička kriza dostigla vrhunac javno se oglasila bivša premijerka Velike Britanije Margaret Tačer (Thatcher), koja se stalno zalagala da se skine embargo na naoružanje ARBiH, suprostavljajući se mišljenju da bi to stvorilo “izjednačeno ubilačko polje”, tvrdeći kako je Bosna već “ubilačko polje za kakvo sam vjerovala da ga više u Evropi nikad ponovo nećemo vidjeti, kakvo nije dostojno Evrope, nije dostojno Zapada i nije dostojno Sjedinjenih Država”. “Ovo se”, naglasila je, “događa u srcu Evrope, a ništa nismo učinili da to zaustavimo. Ovo je u sferi evropskog uticaja. Moralo bi biti u sferi evropske savjesti... Nismo ništa drugo do sudionici pokolja”. Tačer je još manje birala riječi u privatnim razgovorima. “Douglas, Douglas”, rekla je ministru spoljnih poslova Velike Britanije Daglasu Herdu (Douglas Hourd), “Nevil Čemberlen (Neville Chamberlain) bi kraj tebe izgledao vrlo ratoborno”.⁹

Na sjednici Skupštine Republike Srpske (RS) 20. jula 1993 Karadžić je obećao “krvoprolieće” u Srebrenici, nagovještavajući sudbinu enklava u istočnoj Bosni: “Ako međunarodna zajednica sa nama postupa kao sa životinjama, mi ćemo se ponašati kao životinje.” Četvrtog jula 1994, VRS raspoređene u istočnoj Bosni su primile direktive od GŠ VRS da “moraju nastaviti naoružavati, uvježbavati i pripremati vojsku da izvede bitnu misiju: istjerivanje Muslimana iz srebreničke enklave. Moramo napredovati. Moramo uvjete života neprijatelja učiniti nepodnošljivim, a njegov privremeni boravak u enklavi nemogućim”.¹⁰

Kada je 4. jula 1994, u Sarajevu bila inaugurirana američka diplomatska misija, neposredno nakon ultimatumata NATO-a VRS, ambasadorica Madeleine Albright (Medlin Olbrajt) je uzviknula: “Ja sam Sarajka” i rekla da su “sudbine SAD-a i Bosne i Hercegovine neraskidivo povezane”. Bila je to emocionalna i politička poruka,

371- D 373.; Carole Hodge; *Velika Britanija i Balkan od 1991. do danas*, Biblioteka Tragom istine, Detecta, Zagreb 2007, 124.

⁸ EA, 18/1993, D. 377- D. 388. Nakon dugotrajne rasprave u Vijeću sigurnosti UN-a, grupa nesvrstanih zemalja na čelu sa Venecuelom, predložila je poništavanje rezultata srpske agresije i skidanje embarga na isporuku oružja ARBiH. Posebno izaslanstvo nesvrstanih zemalja je sa stalnim predstavnikom Venecuele pri UN-u Diegom Arriom posjetilo Srebrenicu 25. aprila i nakon posjete zaključilo da tu “sigurnosnu zonu” treba znatno povećati, a postrojbe UN-a ovlastiti da vojnim sredstvima nametnu poštivanje odluke VS UN-a. Za vrijeme novog kruga pregovora u VS UN-a 15. maja 1993 u dokumentu koji su pripremile nesvrstane zemlje stajalo je da koncept “sigurnosnih zona” neće uroditi plodom ako njihovu sigurnost ne bude garantirao i štitio UNPROFOR (Hodge, 2007, 151).

⁹ Sims Brenan, *Najsramniji trenutak. Britanija i uništavanje Bosne*, Buybook, Helsinški odbor za ljudska prava, Sarajevo-Beograd 2003, 40-41.

¹⁰ Hartmann, 2007, 63

istovremeno upućena Sarajlijama i onima koji su ih svakodnevno ubijali, poruka dovoljno jasna da bude shvaćena kao odlučno i konačno svrstavanje SAD-a uz Republiku Bosnu i Hercegovinu. Tadašnji ambasador SAD-a Viktor Jakovič (Jakovich) gotovo da je ponovio riječi Olbrajtove: “Dok nas ima, ima i Bosne!”, izražavajući čvrstu američku podršku nepodijeljenom i slobodnom Sarajevu, demokratiji, multietničnosti... Tada je predsjednik Klinton (Clinton) u politički rječnik uveo pojam “gušenje Sarajeva”, što su prihvatili brojni predstavnici Administracije SAD-a, neprestano ponavljajući da to gušenje neće biti dozvoljeno. Mnogo puta SAD su retorički potvrđivale svoju odanost Republici Bosni i Hercegovini, ali embargo na naoružanje ARBiH nisu podigle. Kada je u septembru 1994, upravo na uvjeravanje SAD-a, Vlada Republike Bosne i Hercegovine pristala na odlaganje zahtjeva za podizanje embarga za 6 mjeseci, bila je garantirana zaštita bosanskih gradova.¹¹

Nakon što je 18. januara 1995, Treći nizozemski bataljon (Dutchbat-3) preuzeo dužnost od Dutchbata-2, postrojbe VRS-a su zakoračile u srebreničku enklavu i zauzele nove položaje. Niko se tada nije osvrtao na molbe Vlade Republike Bosne i Hercegovine upućene UNPROFOR-u da se ponovno uspostavi “status quo ante.” U januaru 1995, Vlada RS-a već je donijela odluku da se izvrši pritisak na “sigurnosne zone” u istočnoj Bosni. Dio tog pritiska bilo je ograničavanje kretanja snaga UN-a i posebno konvoja za njihovu opskrbu. Ograničenja količine goriva, municije i namirnica koje su se mogle slati snagama UN-a ozbiljno su narušila njihovu sposobnost da djelotvorno nadgledaju aktivnosti u “sigurnosnoj zoni”. Političke i vojne vođe RS-a počeli su da se zalažu za značajno smanjenje teritorije enklava. Prva naznaka došla je na prijemu organiziranom povodom proslave pravoslavne Nove godine u Bratuncu, kojoj su prisustvovali vojni posmatrači UN-a iz Srebrenice, kao i novi komandant nizozemskog bataljona UN-a, potpukovnik Tom Kerremans. Na tom sastanku, generalmajor Živanović, zapovjednik “Drinskog korpusa” je vojnim promatračima UN-a ponudio mogućnost da “definišu” granicu enklave u saradnji sa njegovim predstavnicima. Pripisao je sebi u zaslugu to što je UNPROFOR-u predata teritorija na području “Jadra” (Zeleni Jadar).¹² Početkom februara snage VRS su još više ograničile prolazak konvoja prema enklavama na istoku. To je ne samo umanjilo mogućnost djelovanja UNPROFOR-a nego je i prouzrokovalo pogoršavanje uvjeta u kojima je živjelo lokalno stanovništvo.¹³ Prijedlog generala Ruperta Smitha o opskrbi enklava helikopterima, uz pomoć i potporu zračnih snaga NATO-a ako postrojbe VRS-a odluče presretati te letjelice, zapovjednik snaga UN-a u Zagrebu general Bernar Žanvije (Bernard Janvier) prenio je državama koje su davale postrojbe

¹¹ *Amerika i gušenje Sarajeva. Iznevjerena obećanja*, “Oslobođenje”, Broj 16904, 3.VII 1995, 2.; Šehić; 2013, 337-338.

¹² Batler, 2006, 216.

¹³ Hodge, 2007, 233

za misiju UN-a, ali je njihov odgovor bio negativan. Na sastanku s generalom Rupertom Smitom (Smithom), 7. marta u Vlasenici, general Mladić je najavio kako će možda krenuti na istočne enklave. Uopće se nije obazirao na njegova upozorenja o tome kako će to “gotovo sigurno dovesti do međunarodne vojne intervencije protiv VRS-a”.¹⁴ Karadžić je 8. marta 1995. godine službeno prihvatio i potpisao nalog u kojem je zadatak “Drinskog korpusa” VRS-a bio: “(...) što pre izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice i Žepe, čime će se sprečiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava. Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života meštana u Srebrenici i Žepi.” Za slučaj odlaska snaga UNPROFOR iz Žepe i Srebrenice, komanda “Drinskog korpusa” će isplanirati operaciju pod nazivom “Jadar” sa zadatkom razbijanja i uništenja muslimanskih snaga u tim enklavama i definitivnog oslobađanja Podrinja. Preko nadležnih državnih i vojnih organa, zaduženih za rad sa UNPROFOR-om i humanitarnim organizacijama, planskim i nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahteva, smanjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu i učiniti ih ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbeći osudu međunarodne zajednice i svetskog javnog mnjenja.”¹⁵ Nakon što su donijete političke odluke, početna vojna djelovanja protiv srebreničke “sigurnosne zone” započela su 31. maja 1995. Snage “Drinskog korpusa” VRS pokrenule su operaciju “Jadar-95”, koja je prisilila vojnike nizozemskog bataljona da napuste osmatračnicu “Echo” južno od Srebrenice, što je na kraju dovelo do pada sela Zeleni Jadar, ključnog raskršća koje je bilo potrebno VRS kao odskočna daska za buduće operacije.¹⁶ U maju i junu 1995, potvrdilo se koliko je status vojnika UNPROFOR-a u Republici Bosni i Hercegovini bio nejasno definiran. Nakon što su snage VRS krajem maja otele artiljerijsko oružje uskladišteno u zoni isključenja oko Sarajeva, general Smit je pozvao NATO u pomoć. Zbog zračnih udara na bunkere na Palama uslijedila je artiljerijska paljba VRS-a na Tuzlu, područje pod zaštitom UN-a, u kojoj je ubijen 71 civil. Poslije drugih udara NATO-a na ciljeve VRS-a bosanskohercegovački Srbi su za taoce uzeli nekoliko stotina pripadnika UN-a te su dio tog osoblja koristili kao živi štit od daljnjih napada.¹⁷ U tom trenutku specijalni predstavnik Generalnog sekretara UN-a Butrosa Galija (Boutros Ghali) Jasuši Akaši (Jasuchi Akashi) je izdao nalog generalu Smitu, po kojemu “ispunjavanje zadaća proizšlih iz mandata pada u drugi plan u odnosu na sigurnost osoblja UN-a.” Razmjeri trvenja na međunarodnom nivou postali su vidljivi kada je Madeleine Albright javno osudila pismo što ga je Akaši 19. juna uputio Karadžiću, u kojem ga je uvjeravao kako

¹⁴ Ibid., 234

¹⁵ Batler, 2006, 217

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Starešina Višnja, *Vježbe u laboratoriju Balkan*, Naklada Ljevak, Zagreb 2004, 224-225.

će “mirovne snage za izvođenje operacija” djelovati u skladu sa postojećim pravilima postupanja propisanim za snage za održavanje mira. Ambasadorica Olbrajt je na to objavila priopćenje u kojemu je “kao duboko neprimjerene” osudila “metodu, odabir trenutka i sadržaj toga pisma”. Vlada RS-a je gubila utrku s vremenom. General Smit je govorio o tome kako su VRS morati pojačavati svoje odbrambene položaje, pa će stoga svim silama, tokom te godine, nastojati okončati rat, a uvjet za to je bio uklanjanje enklava u istočnoj Bosni. Od Sekretarijata UN-a u Njujorku general Smit je zatražio jasne upute o tome kako treba koristiti zračne snage, ali one nisu dolazile. S druge strane, VS UN-a nije bilo spremno detaljnije tumačiti svoje rezolucije, a one su često bile neodređene i rezultat brojnih kompromisa sklopljenih između njegovih članica.¹⁸ U vrijeme kada je NATO vršio zračne udare na položaje VRS krajem maja 1995. godine, vojnici UNPROFOR-a su se nalazili u vrlo osjetljivoj situaciji, suočeni s njenim postrojbama. Slučaj s taocima UNPROFOR-a pokazao je gotovo potpuni nedostatak koordinacije između generala Đorđa A. Đulvana (Georges A. Joulwana), vrhovnog zapovjednika NATO-a i generala Bernarda Janviera, zapovjednika UNPROFOR-a u bivšoj Jugoslaviji. Neuspjeh vojne kampanje NATO-a u maju i junu 1995 također je pokazao poraz američke politike, koji se mogao prvenstveno pripisati Francuskoj, Velikoj Britaniji i Rusiji koje su učinile sve da onemoguće djelovanje NATO-a, insistirajući na pregovorima, što je jasno značilo pristajanje na teritorijalna osvajanja koje je izvršila VRS.¹⁹ Ministri spoljnih poslova međunarodne Kontakt grupe okupili su se na zasjedanju u Den Hagu (Den Haag), 27. maja. U zajedničkom saopćenju ministri su zahtijevali oslobađanje svih talaca. Ukoliko vojnici UN-a i promatrači ne budu korektno tretirani i predati njihovim jedinicama, zapriječeno je bosanskohercegovačkim Srbima da će morati snositi posljedice. Osim toga, ministri su se saglasili da bude pojačana vojna prisutnost snaga UN-a.²⁰ Generalni sekretar UN-a Gali je 31. maja 1995 predložio VS UN-a izvještaj o mogućnosti promjene mandata UN-a u RBiH ili

¹⁸ Hodge, 2007, 240.

¹⁹ Lukić Reneo, *Vanjska politika Clintonove administracije prema ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, ČSP, God. 38, br. 1, Zagreb 2006, 13. Stjepan Mesić, kada je bio predsjednik hrvatskog Sabora, susreo se sa predsjednikom Tuđmanom, koji mu je tokom jedne konferencije organizirane 1998 pokazao kopiju memoranduma koji je britanski premijer John Major uputio svom ministru spoljnih poslova Douglasu Hourdu, u kojem je pisalo: “Dragi sekretaru, problem Bosne je vrlo važan za Evropu i svijet. Sve vaše izjave moraju naglasiti preživljavanje Bosne i Hercegovine kao jedinstvene zemlje, ali naša prava politika je da ta zemlja mora biti podijeljena između Hrvatske i Srbije, da Muslimani prestanu biti faktor u regiji.” Mesić je upozorio Tuđmana da je taj memorandum lažan i da ga koristi kao opravdanje za rat protiv Bošnjaka. Međutim, za vrijeme posjete britanskom Ministarstvu spoljnih poslova Mesić se raspitivao kod nekoliko visokih službenika o tom memorandumu. Jedan je garantirao da je riječ o falsifikatu, ali se požurio dodati: “Međutim, to je zaista bila provedena politika (britanske vlade)”. Usp.: Magaš Branka-Žanić Ivo, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zagreb-Sarajevo Naklada Jesenski i Turk: Dani, 1999, 105.

²⁰ Šehić, *Smrt Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i bosanska tragedija*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Knjiga XIV/1 (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija), Sarajevo 2010, 316.

mogućnosti povlačenja UNPROFOR-a. Na sastanku ministara spoljnih poslova Savjeta Evropske unije (EU), 29. maja 1995 postignut je dogovor o pojačanju snaga UN-a, kao i o definiranju njihovog mandata. U jednoj objavi EU zahtijevano je trenutno i bezuvjetno puštanje pripadnika UN-a, koje je kao taoce držala VRS. Istovremeno je Slobodanu Miloševiću bilo stavljeno u izgled ukidanje međunarodnih sankcija u zamjenu za priznanje RBiH.²¹ Na zasjedanju parlamentarne skupštine Zapadnoevropske unije (ZEU) o situaciji u bivšoj Jugoslaviji, održanom u Parizu od 19. do 22. juna 1995. usvojena je preporuka br. 581, u kojoj je traženo prihvatanje političkog dijaloga i postizanje dugotrajnog primirja za Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku, na osnovu plana Kontakt grupe, kao i izbjegavanje eskalacije sukoba izvan regije. Pored toga podržana je inicijativa da se u pogodnom trenutku sazove konferencija, na kojoj će uzeti učešća političke vođe SRJ, Hrvatske i BiH.²²

Neposredno nakon talačke krize, razmimoilaženja između američkih i evropskih diplomata u vezi s upotrebom sile u diplomatskom procesu su postala nepremostiva. Kada se general Smit snažno zalagao za zračne udare, general Žanvije se tome suprotstavljao, držeći da bosanskohercegovački Srbi “žele promijeniti svoje ponašanje i postati dobri sagovornici”.²³ U sedmicama koje su uslijedile nakon 4. juna 1995 generalni sekretar UN-a Gali je uskratilo generalu Smitu da zatraži zračne udare, rekavši da će “sve buduće odluke o vojnoj intervenciji donositi on lično u Njujorku”.²⁴

Nakon susreta s Miloševićem, održanim 17. juna 1995, Akaši je tvrdio da ga je on obavijestio da mu je predsjednik Francuske Širak (Chirac) potvrdio da se zračni udari neće ponoviti i da je predsjednik Klinton lično podržao taj zahtjev. Ruski predsjednik Boris Jeljcin je dobio isto uvjerenje od predsjednika Širaka (Chiraca).²⁵ Dok su se Velika Britanija, Francuska i Rusija suprostavljale UN-u i NATO-u da vode djelotvornu zaštitu civila u Republici Bosni i Hercegovini, britanski premijer Džon Mejdzor (John Major) je na sastanku vođa G-7 u Halifaksu (Halifax) 18. juna 1995 rekao da svi oni kolektivno “ne znaju kako stati na kraj krvoproliću u Bosni”, ignorirajući pri tome činjenicu da su Klinton i Helmut Kol (Helmuth Kohl), a posebno Margaret Tačer tvrdili da im to ne daje, pored ostalih i Mejdzor.²⁶

²¹ Šehić Zijad; *Bosna i Hercegovina i međunarodna diplomatija 1992-1995.*, Naučni skup Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a, Radovi Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, Knjiga 37, Sarajevo 2007, 397.

²² Empfehlung Nr 581 der Parlamentarischen Versammlung der WEU zur Lage im ehemaligen Jugoslawien, verabschiedet während des 3. Teils ihrer 40. Sitzungsperiode vom 19. bis zum 22. Juni 1995. in Paris, Internationale Politik (IP), 12/1995., 79-83; Šehić, 2010, 316.

²³ Lukić, 2006, 13

²⁴ Holbruk Ričard, *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo 1998, 69.

²⁵ Lukić, 2006, 14.

²⁶ Ramet P. Sabrina, *Balkanski Babilon. Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićevog pada*, Alinea, Zagreb, 278-279.

U vrijeme kada se očekivalo da će doći do novih miroljubivih tonova iz Beograda, vođa srpskih radikala Vojislav Šešelj je 13. maja 1995 na televiziji SRNA sa Pala iznio niz optužbi na račun “režima u Beogradu”, posebno Miloševića, njegove supruge Mirjane Marković koju je nazvao “crvenom vešticom s Dedinja”, a Željka Ražnjatovića Arkana “najvećim kriminalcem na području srpskih zemalja.” Tvrдио je da su glavne kriminalne aktivnosti koje su se u toku rata događale na prostorima RS-a i RSK-a bile vezane za režim u Srbiji i njenu policiju. Smatrao je da je dosta toga bilo vezano za KOS jugoslavenske vojske a u njemu su prednjačili komunisti, članovi SK - Pokreta za Jugoslaviju.” “Gde god smo bili, iznenađivali smo se u koliko jedinica ima boraca iz Srbije. Kad smo ih pitali odakle su, rekli su nam da su iz Prokuplja, Kragujevca, Lučana, Ivanjice... Neki od njih su nam rekli da su na bosanskom ratištu još od 1991. godine.”... “Da je Milošević tada rekao da je ona Titova, avnojevska Srbijica sama sebi dovoljna, da ga ne interesuju zapadni Srbi, on tada izbore ne bi dobio”, kategorično je tvrdio Šešelj, smatrajući da je Milošević izbore i dobio parolama: “Srbija se saginjati neće” i “Svi Srbi u jednoj državi.” “On je i na izborina 1993. odneo dosta glasova busajući se da će pomoći zapadnim Srbima. Njegovi socijalisti su inaugurisali prugu Bijeljina - Miloševac. Umesto da kažu Bijeljina - Doboj, ali su uzeli Miloševac, jer podseća na Miloševića. Kada smo tada upućivali dobrovoljce imali smo dobru saradnju sa Slobodanom Miloševićem”, tvrdio je Šešelj. “Milošević nam je davao uniforme, opremu i autobuse i čitavu kasarnu onu u Bujanj-potoku u Beogradu. Imali smo tada sve što je trebalo i tada je upućivanje naših dobrovoljaca mnogo bolje funkcionisalo.”²⁷ Mjesec dana kasnije, 11. juna 1995 “New York Times” je pisao da je Srbija nastavila tajno da podržava bosanskohercegovačke Srbe u njihovoj borbi protiv Republike Bosne i Hercegovine, uprkos uvjerenjima da je prekinula veze sa njima. Na platnom spisku savezne jugoslavenske armije nalazili su se mnogi oficiri VRS. Ona je obučavala njihove snage, svabdijeva ih municijom, dijelovima i gorivom”, navodio je list riječi američkih i evropskih zvaničnika. “Jugoslovenska armija”, pozivao se “Times” na izvore iz SAD-a, “osiguravala je rezervne dijelove i tehničare za održavanje protivzračnog odbrambenog sistema bosanskih Srba, koji su raketama zemlja – zrak drugog juna oborili američki avion F-16. Milošević se obavezao 1994 da će Srbija prekinuti takvu vrstu veza u zamjenu za ublažavanja sankcija koje su joj UN nametnule. “Uprkos tome, oni nisu prekinuli veze, podrška je bila tu”, tvrdio je jedan funkcioner administracije.²⁸

Za vrijeme pokušaja ARBiH da se izvrši deblokada Sarajeva u junu 1995, Milošević je prijetio da će odustati od srpsko-hrvatskog sporazuma, na kojem je počivala osnova mirovnog procesa, ako Srbi ne dobiju enklave, što je značilo da će se Kninska

²⁷ *Međunarodni obračun. Šešelj tvrdi: Milošević slao dobrovoljce u Bosnu*, “Oslobođenje”, Broj 16855, 15.V 1995., 5.

²⁸ *Beograd - Pale. Tajna pomoć Karadžiću*, “Oslobođenje”, Broj 16883, 12. VI 1995, 1.

krajina vratiti pod hrvatsku upravu kad Srebrenica, Žepa i Goražde postanu srpski. Nakon neuspjeha Frasureove misije Milošević je stalno povisivao ton, pa više nije dopuštao prepuštanje Sarajeva Federaciji Bosne i Hercegovine, kao što je to ranije predlagao, nego je zahtijevao pola Sarajeva i njegov aerodrom. Vašington (Washington) se plašio operacije izvlačenja “plavih šljemova”, a Milošević ih je na to poživirao, prijeteci novim njihovim zadržavanjem. Pritješnjeni uza zid Miloševićevom drskošću, zapadnjaci su trebali izabrati između enklava i pune saradnje Beograda u pronalaženju mirovnog rješenja. Američka obavještajna služba je 17. juna 1995 zabilježila telefonski razgovor između generala Ratka Mladića i Momčila Perišića, u kojem su razgovarali o planiranoj vojnoj operaciji protiv Srebrenice. Iz tih razgovora, koji su uskoro bili vođeni svakodnevno, bilo je vidljivo da inicijativa dolazi iz Beograda i da će operacijom zapovijedati Generalštab Vojske Jugoslavije, potčinjene Miloševiću.²⁹ Američki avioni U2 su, osim toga, snimili prostor na kome je bio vidljiv premještaj i grupiranje tenkova i srpskih postrojbi oko Srebrenice. Ali sve te informacije i izvještaji vojnih posmatrača UN-a s terena, koji su svjedočili o dolasku jedinica VRS i o pojačanom prometu kamiona i cisterni iz pravca Srbije prema Srebrenici i koji su predani generalu Žanvijeju držani su u tajnosti.³⁰ Žanvije je samo izvršavao primljene naredbe. U to vrijeme Jasuši Akaši se odmarao na dalmatinskoj obali, a polovica njegovog štaba je, uoči ofanzive VRS naglo otputovala na odmor, među njima i dva Amerikanca i jedan Britanac. U Beogradu se novi pregovarač EZ-a Karl Bildt početkom jula dvaput sastao sa Miloševićem kako bi od njega ishodio priznanje Bosne i Hercegovine, odnosno Hrvatske. Ti sastanci, održavani tokom završnih priprema za konačni napad na Srebrenicu, za koje je Milošević ne samo znao, nego u njima i sudjelovao, trajali su po devet, deset sati, uz “janjeće butove, ukusne salate i prekrasna crnogorska vina” Sastanku je prisustvovao i general Mladić, koji je samo nekoliko dana poslije toga komandovao napadom VRS na Srebrenicu. “Nije humano, rekao sam (Mladiću), pokušati zadaviti Sarajevo, Goražde, Žepu, Srebrenicu i Bihać”, tvrdio je kasnije Bildt. Uprkos neuspjehu tih sastanaka, neke evropske sile su iskoristile njegovu misiju kako bi zaustavile zračne napade.³¹

Snage VRS su sve žešće ograničavale pristup konvojima UN-a, tako da je od kraja februara do početka maja 1995 bilo dozvoljeno samo jednom konvoju mjesečno da uđe u “sigurnosnu zonu” i nahrani prosječno 39.000 osoba. Osim toga, srpske snage su zabranile da se unosi sol u Srebrenicu i Žepu, što je – kako su neki zvaničnici UN-a saopćili predstavnicima Human Rights Watch-a, bio pokušaj sprečavanja stanovnika da na taj način sačuvaju hranu. Zvaničnici UNPROFOR-a su također rekli da su do maja 1995 civili iz enklave počeli da pate od neuhranjenosti i do prvih dana

²⁹ Hartmann Florence, *Milošević – Dijagonala ludaka*, Adamić-Rijeka, Globus-Zagreb 2002, 305.

³⁰ Ibid.

³¹ Hodge, 2007, 242; Bildt Carl, *Misija mir*, Otvoreno društvo Sarajevo, 1998, 75.

juna sedmero ljudi je umrlo od gladi. Takvo ponašanje VRS je kršilo sporazum od 8. maja 1993, kada je dogovoreno da će bosanskohercegovački Srbi dozvoliti ulazak hrane i drugih humanitarnih konvoja u Srebrenicu i da će poštovati principe statusa “sigurnosne zone”. Zvaničnik UN-a iz Tuzle je predstavnicima Human Rights Watch-a saopćio da je to bila smišljena taktika koju su bosanskohercegovački Srbi koristili da bi oslabili otpor stanovništva enklave, kako bi se pripremili za konačnu ofanzivu. Na stalna lišavanja ljudi hranom, vodom, električnom energijom i lijekovima tokom dužeg perioda, trebalo je gledati kao na pripremnu fazu napada na enklavu i trebalo je da bude signal upozorenja međunarodnoj zajednici da je “sigurnosna zona” Srebrenica u opasnosti.³²

Stanje sigurnosti u Srebrenicu u toku juna 1995 se znatno pogoršalo. Prilikom svake smjene jedinice UNPROFOR-a VRS je vršila pomjeranje linija i sve dublje ulazila u “sigurnosnu zonu.” Primjećeno je grupiranje snaga VRS na njenim granicama, a očekivala se i skora smjena nizozemskog bataljona. VRS je tražila da se vojnici UNPROFOR-a sa osmatračnica povuku u “sigurnosnu zonu.” Komandant nizozemskog bataljona je informirao zamjenika komandanta 28. divizije Ramiza Bećirovića da je odbijen zahtjev VRS za povlačenje i da će se tražiti pomoć snaga UN-a. Ipak, povukli su se 400-500 metara, a komanda UNPROFOR-a je obavijestila Bećirovića da su dobili naređenje da se povuku sa svih osmatračkih pozicija. Nizozemci su o tome obavijestili i svoju Vladu, koja im je naredila da se ne povlače. U toku te krize pred napad VRS-a UNPROFOR je od komandanta Bećirovića tražio da se pregovara sa VRS, a on je o tome informirao komandu 2. korpusa, ŠVK ARBiH, Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine i Vladu, ali ni od koga nije dobio bilo kakve informacije, zbog čega nije pristao na pregovore. U to vrijeme je izvršeno pojačanje linija odbrane Srebrenice. U pripravnost su stavljene sve brigade, uključujući i 285. brigadu Žepe, koja je dobila zadatak da prati svoju zonu odgovornosti.³³

Kako je jedan zvaničnik UN-a saopćio predstavnicima Human Rights Watch-a, 2. jula 1995, američkim snagama u Zagrebu je bio podnjet zahtjev o pokretanju zračne operacije, kako bi se srebrenička enklava snabdjela hranom. Međutim, taj zahtjev je bio odbijen zbog rizika kojem bi bili izloženi američki piloti. Jedan zvaničnik UN-a priznao je predstavnicima Human Rights Watch-a da su Nizozemci toliko željeli da odu da su izbjegavali, sa jednim izuzetkom, da izvijeste o ozbiljnim signalima nadolazeće ofanzive, kao što su bili grupiranje trupa i nova pojačanja koja su pristizala u područje enklave. Umjesto da uzmu u obzir te upozoravajuće signale, zvaničnici UN-a su ih u potpunosti zanemarili.

³² *Human Rights Watch o Srebrenici. Zona svjetske trgovine, “Oslobođenje”, Broj 17061, 8. decembar 1995, 17.*

³³ MUP. SDB. Sektor SDB Tuzla. *Saznanja oko pada zaštitne zone Srebrenice*, Tuzla, 28. 07. 1995., 1. (Na ustupljenom dokumentu zahvaljujem se Mesudu Šadinliji.)

Izvori UN-a su procjenjivali da je do 5. jula 1995 VRS sa 50 artiljerijskih oruđa i sa 15-20 borbenih vozila, uključujući tenkove i transportere, okružila enklavu. Peti juli je u srebreničkoj enklavi bio miran dan. Snage VRS-a su 6. jula u 3 sata i 15 minuta pokrenule ofanzivu na Srebrenicu velikih razmjera. Došavši na manje od dva kilometra od centra grada, počeli su granatirati civilne ciljeve, što je izazvalo paniku i kaos. Bećirović je od komandanta UNPROFOR-a zatražio da se ARBiH vrati oružje koje su predali kao dio "Sporazuma o demilitarizaciji" iz 1993, ali je taj zahtjev bio odbijen. Nizozemski bataljon se tada suočio sa najtežim napadom na enklavu od njegovog raspoređivanja, o čemu je bio obaviješten Štab sektora Sjeveroistok u Tuzli i Komanda UNPROFOR-a u Sarajevu.³⁴ Kao odgovor na direktan napad na osmatračnicu "Foxtrot" nizozemski komandant je usmeno zatražio neposrednu zračnu podršku od zamjenika komandanta sektora Sjeveroistok, što je bilo prosljeđeno Štabu UNPROFOR-a u Sarajevu. Međutim, on je odbio taj zahtjev, smatrajući da još nisu bili zadovoljeni kriteriji komandanta UNPROFOR-a o upotrebi zračnih snaga.³⁵ U noći 6. na 7. juli Sekretarijat UN-a u Njujorku je držao prethodno zakazani sastanak sa predstavnicima zemalja koje su davale trupe UN-a. Vijesti o napadu VRS na "sigurnosnu zonu" UN-a još nisu bile stigle.³⁶

Sedmog jula situacija u Srebrenici je bila relativno mirna, a razlog tome su bili loši vremenski uvjeti. Međutim, oko 18 sati VRS-a je ispalila 16 artiljerijskih projektila na naseljeni dio grada i 10 tenkovskih na elektro postrojenja, 200 m prema jugoistoku od baze nizozemskog bataljona u Potočarima. Krajem dana komandant nizozemskog bataljona je prenio svoje procjene o zbivanjima u Srebrenici, upućujući apel u ime njenih stanovnika, tražeći "pomoć svim sredstvima, kopnenu i zračnu." Međutim, ni tekst ni sumarni pregled nisu bili prosljeđeni vođstvu UNPROFOR-a u Zagrebu.³⁷

Osmog jula snage VRS-a su svom silinom granatirale centar grada i brzo su napredovale. Pri kraju dana, Štab UNPROFOR-a u Sarajevu je poslao detaljan izvještaj štabu UNPROFOR-a u Zagrebu o dnevnim događajima u Srebrenici, u kojem se navodilo da je osmatračnica "Foxtrot" pala, da je jedan nizozemski vojnik poginuo, da je zatim VRS osvojila osmatračnicu "Uniform" i njegov personal odvela u Bratunac na teritorij pod njenom kontrolom te da je osmatračnica "Siera" u okruženju.³⁸ Poslijepodne 9. jula posmarači UN-a u sektoru Sjeveroistok su dostavili procjenu situacije u Srebrenici, u kojem se navodilo da su nizozemske osmatračnice i personal bili direktno gađani, da je komandant nizozemskog bataljona odbio da da oružje

³⁴ *Delovi izvještaja Generalnog sekretara prema Rezoluciji Generalne skupštine, 52/35, (1998), u: Biserko, 2006, 152*

³⁵ *Ibid.*, 153.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*, 154-155.

³⁸ *Ibid.*, 157.

ARBiH, kada je zatraženo, da vojnici nizozemskog bataljona nisu bili sposobni da kontroliraju situaciju i spriječe napredovanje u enklavu, dodavši da su time “civilno stanovništvo, ARBiH i nizozemski bataljon prepušteni na milost VRS-a.”³⁹ Komandant UNPROFOR-a u Zagrebu, koji je cijelog dana bio obavještavan o zbivanjima u Srebrenici, dao je uputstva da se prikupe informacije o ciljevima za blisku zračnu podršku, ukoliko ona bude potrebna. Također je nazvao generala Zdravka Tolimira i rekao mu da je VRS-a prodrla 4 km u enklavu i da se nalazi samo jedan kilometar od centra grada, smatrajući da je to predstavljalo napad na “sigurnosnu zonu” i da će UNPROFOR biti prisiljen da je brani svim sredstvima, posebno zbog toga što ARBiH nije bilo vraćeno oružje deponirano 1993. godine.⁴⁰ Naveo je da je VRS jedina strana koja koristi teško naoružanje i da je direktno napala “sigurnosnu zonu” i pripadnike UN-a i zaprijetila civilnom stanovništvu Srebrenice. Uputio je zahtjev da se VRS povuče na ranije linije fronta u roku od dva sata, a ukoliko to ne učini, UNPROFOR će morati da odgovori svim raspoloživim sredstvima. Istovremeno je postignut dogovor da avioni NATO-a budu na raspolaganju od 6 sati narednog jutra, da bi odgovorili na zahtjev za neposrednu zračnu podršku, ukoliko je prime. U međuvremenu, dok su se pripremali angažmani za neposrednu zračnu podršku, komandant nizozemskog bataljona, koji je ranije bio za njenu primjenu, je promijenio mišljenje, smatrajući da zračna podrška nije ostvariva.⁴¹

Zbog sve češćih napada nizozemski vojnici iz enklave su nekoliko puta uputili zahtjev komandantima UN-a za pružanje bliske zračne podrške. Zvaničnici UN-a koje je Human Rights Watch intervjuirao negirali su da su nizozemski vojnici 8. jula zatražili zračnu podršku i ustvrdili da takav zahtjev nije bio upućen do 10. jula. Drugi dokazi su međutim potvrđivali da su Nizozemci djelovali ranije i vjerovali da bi bliska zračna podrška odvratila VRS od ofanzive. Devetog jula, kada je VRS stegla obruč oko grada, većina civila sa periferije je preplavila centar. Istoga dana u Den Hagu nizozemski ministar odbrane Joris Vorghove jasno je opisao situaciju u kojoj su se nalazile nizozemske trupe, opkoljene, brojno slabije i u strahu od daljih akcija VRS-a. Međutim, tog dana ona je postavila ultimatum, na koji su snage UN-a odgovorile tako što su naredile Nizozemcima da se postave u takozvanu blokirajuću poziciju: trideset vojnika koji formiraju tanku plavu liniju sa oklopnim transporterima i protivtenkovskim raketama pokušavalo je da zaustavi vojnike VRS-a koji su nastupali sa južne periferije grada. Potpukovnik Karemans je zatražio da se izvrše snažni zračni napadi. Njegov zahtjev odbio je Janvier, tvrdeći da bi oni bili previše opasni, vjerujući da nema mnogo svrhe pokušavati da se Srebrenica spasi; smatrao je da je ona u osnovi bila neodbranjiva.⁴²

³⁹ Ibid., 159.

⁴⁰ Ibid., 161.

⁴¹ Ibid., 162.

⁴² *Human Rights Watch o Srebrenici. Zona svjetske trgovine*, “Oslobođenje”, Broj 17061, 8. decembar 1995, 17.

Dopunjeni izvještaj o zbivanjima u Srebrenici koji je dostavljen sjedištu UN-a u Njujorku je upućivao na to da je VRS nastavila granatiranje grada u 7 sati i 40 minuta i da je zabilježeno više od 100 eksplozija. Granate su padale u blizini bolnice, potresajući njene zidove. U izvještaju se također nalazila informacija da UNPROFOR još nije bio vratio oružje ARBiH. Predstavnik Generalnog sekretara UN-a je podnio kratak izvještaj VS 10. jula, koji je sadržavao netačne informacije. U njemu se tvrdilo da je napredovanje VRS prema gradu bilo zaustavljeno, kao i da je njegovo granatiranje prestalo. Na pitanje o kronologiji zahtjeva za podršku nije dao jasan odgovor, niti je izvijestio da je bilo zahtjeva od nizozemskog bataljona za zračnu podršku između 6. i 7. jula, koji su u UNPROFOR-u bili odbijeni.⁴³ Iz izvještaja koji je komandant UNPROFOR-a uputio u sjedište UN-a 10. jula uvečer, izložene su bile razmjere granatiranja grada u toku dana. Naveo je da se u toku napredovanja VRS, odmah nakon 18 sati, nizozemski bataljon direktno upustio u borbu sa VRS-om, koristeći lično naoružanje i mitraljeze. Međutim, taj izvještaj se kasnije pokazao netačnim, jer se nizozemski bataljon nije upuštao u borbu, nego je samo ispalio rafale upozorenja. U izvještaju se nalazilo objašnjenje zašto se on te večeri odlučio protiv upotrebe neposredne zračne podrške, tvrdeći da će avioni NATO-a narednog jutra od 6 sati biti spremni da provedu misiju bliske zračne podrške, ukoliko se pozovu da to učine. Tvrdio je da je štab UNPROFOR-a smatrao neprihvatljivom ponudu VRS-a o obustavi vatre, prema kojoj bi se snage nizozemskog bataljona povukle bez oružja i opreme, a svi civili, koji žele da budu evakuirani u Tuzlu, učinili bi to u roku od 48 sati.⁴⁴

Negdje oko ponoći komandant nizozemskog bataljona je zakazao sastanak sa upravom u Srebrenici, saopćavajući im da je VRS ponudila ultimatum za predaju, koji je UNPROFOR kategorički odbio. Tvrdio je da će od 6 sati NATO izvesti masovne zračne udare na položaje VRS-a, ukoliko se ne povuku na granicu enklave. Gradonačelnik je izrazio nevjericu da će se udari desiti, a načelnik štaba ARBiH je tražio od komandanta nizozemskog bataljona uputstva šta su snage ARBiH trebale činiti u pripremi zračnih udara NATO-a. On je preporučio da pripadnici ARBiH budu što dalje od linije fronta i u skloništimama u svojim kućama. Nakon što je ta informacija bila dostavljena vojnicima na položajima južno od grada, prema izvještaju UNPROFOR-a primjećena je kolona od 1.000-1.500 boraca kako napušta grad u pravcu zapada. Jedanaestog jula 1995. godine oko 4 sata ujutro obavljen je razgovor između nizozemskog bataljona i Sektora sjeveroistok u kojem je potvrđeno da je markirano 40 ciljeva i da će avioni biti iznad njih ujutro u 6 sati i 50 minuta. Zbog toga su se nizozemski vojnici nalazili u bunkerima, očekujući da se pokrenu zračni udari. Budući da do njih nije došlo, zamjenik komandanta bataljona je telefonom

⁴³ *Delovi izvještaja Generalnog sekretara...*, 164.

⁴⁴ *Ibid.*, 167.

razgovarao sa šefom operacije za Sjeveroistok koji mu je potvrdio da ne postoji nikakva evidencija da su traženi bilo kakvi zračni udari. Dok je nizozemski bataljon očekivao talase zračnih udara više komande su očekale vijest da je VRS nastavila napad i da je potrebna bliska zračna podrška.⁴⁵ Nizozemski bataljon je ponovo prosljedio zahtjev za zračnu podršku u 7 sati i 45 minuta. Nejasno je zašto su pripadnici UNPROFOR-a u Srebrenici očekivao automatsko angažiranje zračnih udara. Konfuzija zbog zračne podrške koja se trebala desiti i načina na koji je tražena, trajala je tri sata, između 7 i 10 sati. U to vrijeme načelnik Štaba UNPROFOR-a je razgovarao sa predstavnicima NATO-a koji su ukazali da će se njihovi avioni, koji su bili u zraku od 6 sati, morati uskoro vratiti u Italiju da natoče gorivo, sa čime se on složio. Rečeno mu je da će avioni biti na raspolaganju oko 14 sati. Nešto prije 10 sati Akashi je obavijestio svoje osoblje da je razgovarao sa Generalnim sekretarom UN-a Galijem, tvrdeći da je odbio njegovu ponudu da se na njega prenese ovlaštenje za poziv na zračne udare. Otprilike oko jedan sat nakon toga, Štab UNPROFOR-a u Zagrebu je primio zahtjev od komandanta UNPROFOR-a za Republiku Bosnu i Hercegovinu za zračnu podršku nizozemskom bataljonu u Srebrenici.⁴⁶

Snage VRS-a su nastavile napad oko 11 sati direktnom vatrom na položaje nizozemskog bataljona. U 12 sati je bio odobren zahtjev za blisku zračnu podršku protiv snaga koje napadaju punktove za blokadu ili granatiraju teškim oružjem ostale položaje UN-a. Jedinice VRS-a su ulazile u grad, nailazeći na mali ili nikakav otpor od UNPROFOR-a ili ARBiH. Do tada, najmanje tri, a vjerovatno i pet zahtjeva za zračnom podrškom nizozemskom bataljonu je odbijeno, na raznim nivoima u sistemu komandovanja UN-a. Nizozemski bataljon nije ispalio ni jedan hitac u pravcu nadolazećih snaga VRS. Tek tada je 18 aviona NATO-a bilo na putu za Srebrenicu. Oko 14 sati i 40 minuta dva aviona su isпустиła dvije bombe na ono što se mislilo da su vozila VRS-a.⁴⁷ Odmah nakon tog prvog angažmana NATO-a VRS je poslala poruku nizozemskom bataljonu i zaprijetila da će granatirati vojnu bazu u kojoj su se skupile hiljade osoba i da će pobiti nizozemske vojnike koje su držali kao taoce, ako NATO nastavi zračne napade. Nakon toga, nizozemsko Ministarstvo odbrane je tražilo da se oni obustave.⁴⁸

Srbima su velike sile dale zeleno svjetlo da zauzmu enklavu. “Svi su znali da će Srbi pokušati osvojiti enklavu”, povjerit će kasnije jedan francuski vojni obavještajac na visokom položaju pod zaštitorn anonimnosti, “ali nismo bili predvidjeli pokolje. Autobusi i kamioni su već nekoliko dana čekali na granici sa Srbijom. Znali smo da će pokrenuti masovni premještaj stanovništva. Tu su bili autobusi”... U dokumentu

⁴⁵ Ibid., 168.

⁴⁶ Ibid., 169-170.

⁴⁷ Ibid., 170.

⁴⁸ Ibid., 171.

nastalom na temelju francuske istrage također se govorilo i o tehničkim razlozima kojima je opravdavan izostanak djelovanja UN-a ili NATO snaga u Srebrenici, posebno kada se spominje kako na terenu nije bilo kontrolora leta koji bi navodili avione NATO-a. Poslije se pokazalo kako su se u tome trenutku u enklavi nalazile dvije ekipe kontrole leta, jedna iz Nizozemske i jedna iz Velike Britanije.⁴⁹

Do početka zračnih napada 11. jula 1995 veći dio enklave je bio u rukama VRS-a i civilno stanovništvo se počelo povlačiti prema bazi nizozemskog bataljona UN-a u selu Potočari. Do 11. jula, vojnici UNPROFOR-a su se stalno povlačili. U 8 sati ujutro bili su stacionirani u blizini džamije u Petriću i počeli su se povlačiti prema centru. Do podneva su već bili kod robne kuće, do 12 sati i 30 minuta na autobusnoj stanici, a do 13 sati i 15 minuta na benzinskoj pumpi. Do utorka, 12. jula kamp u Potočarima je bio u potpunosti pretrpan. Između 3.000 i 4.000 civila je smješteno unutar baze UN-a, a preko 24.000 osoba se nalazilo u okolnim zgradama ili ispred kampa. Pucnjava se nastavila na cijelom prostoru srebreničke enklave a Ratko Mladić upozorio je da, ukoliko se branioци Srebrenice ne predaju, enklava će biti granatirana do uništenja. Snage VRS-a su u potpunosti opkolili civile u Potočarima. U međuvremenu pripadnici snaga VRS-a slobodno su ulazili u kamp među civile, dok su vojnici UN-a bili svedeni na promatrače. Mnoge osobe su kasnije izjavile predstavnicima Human Rights Watcha da su nizozemski vojnici u nekoliko navrata bili natjerani da se skinu u donji veš, a da su vojnici VRS nosili njihove uniforme i šljemove šetajući se slobodno među raseljenim licima u Potočarima. UNHCR je također potvrdio da su vojnici VRS-a ubili 99 osoba, uključujući između 20 i 30 žena i djece. Ti vojnici, u plavim šljemovima i bijelim džipovima, koje su oteli od nizozemskih vojnika, namamili su izbjeglice da izađu iz svojih skloništa i potom ih ubili.⁵⁰

Kada su se civili sakupili u Potočarima, počelo je njihovo masovno premještanje na područja pod kontrolom ARBiH. Rečeno je da će posljednja grupa biti puštena nakon što muškarci budu podvrgnuti ispitivanjima, kako bi se ustanovilo

⁴⁹ Hodge, 2007, 253. Jedan pripadnik britanske ekipe pokušao je 2002 objaviti memoare. Pišući pod pseudonimom "Nick Cameron", bivši narednik britanskoga SAS-a (jedinica za posebne namjene) i nositelj odlikovanja Vojnog križa, koji je vodio tročlanu patrolu britanskih specijalaca u Srebrenici u sastavu snaga UN-a u trenutku kada su postrojbe VRS zauzele enklavu, tvrdio je u članku objavljenom u "The Sunday Timesu" kako, po riječima njegova zapovjednika u SAS-u, nikada nije ni bilo nikakva plana za obranu Srebrenice. Bilo je predviđeno da se taj članak pojavi kao prvi u nizu natpisa. Međutim, ubrzo po objavljivanju prvoga članka britansko Ministarstvo odbrane je zaprijetilo "Cameronu" da će, nastavi li s objavljivanjem takvih materijala, protiv njega pokrenuti sudski postupak. Poslije godinu dana, suočen s prijetnjom sudskim postupkom zbog neovlaštena objavljivanja pojedinosti o svojoj službi u Republici Bosni i Hercegovini, "Cameron" je u vanparničnoj nagodbi pristao da ne objavljuje slične materijale bez odobrenja Ministarstva odbrane, a sud mu je odredio i to da Ministarstvu plati 75.000 funti sudskih troškova.

⁵⁰ *Human Rights Watch o Srebrenici. Potresne priče svjedoka*, "Oslobođenje", Broj 17064, 11. decembar 1995, 15.

“da li su počinili kakav ratni zločin”. Nekoliko svjedoka, koje je ispitao Human Rights Watch je navodilo da su pripadnici VRS-a odvodili dječake mlađe od 16 i muškarce starije od 70 godina. Drugi muškarci su bili odvajani od njihovih porodica, dok su se smještali u autobuse ili su izvođeni iz autobusa na putu za Kladanj. Također je bilo mnogo dokaza koji su upućivali na to da je veliki broj muškaraca, koji su odvedeni iz kampa u Potočarima, kasnije ubijen. Nekoliko svjedoka koje su ispitali predstavnici Human Rights Watch-a vidjeli su tijela zaklanih muškaraca ili tijela muškaraca koji su ubijeni vatrenim oružjem, a koji su ležali u kućama na brdima oko kampa.⁵¹

Nakon neuspjeha UN-a da zaštiti “sigurnosnu zonu” Srebrenicu, vojno sposobni muškarci iz enklave više nisu imali povjerenje u trupe UNPROFOR-a niti su vjerovali da će im sigurnost biti garantirana. Dok je VRS ulazila u Srebrenicu, većina dječaka i ljudi u vojnoj dobi, kao i jedan broj žena i djece, okupili su se na odvojenim lokacijama kako bi pokušali da se probiju kroz teritoriju pod kontrolom VRS i dođu do teritorije pod kontrolom Armije RBiH. Većina lica iz te grupe su bili civili; odrasli ljudi i dječaci koje su intervjuisali predstavnici Human Rights Watch-a da su od njih 12.000 do 15.000 koji su pokušali proboj, samo oko 3.000 do 4.000 bili naoružani i nalazili su se na početku i kraju kolone, dok su civili i ranjenici bili smješteni u sredini. Većina mladića i muškaraca u vojnoj dobi počeli su se okupljati i napuštati srebreničku enklavu i rano ujutro 11. i 12. jula 1995. oni su formirali kolonu koja se protezala desetak kilometara. Te osobe su se morale kretati u vrlo nepovoljnoj formaciji, jer je teren bio miniran. Putem je kolona bila izložena brojnim napadima i zasjedama u toku kojih su počinjena masovna kršnja humanitarnog prava, što je uključivalo napade na civilne ciljeve, neselektivnu i neproporcionalnu upotrebu sile i smaknuća po kratkom postupku.⁵²

Vojni posmatrači UN-a su izvještavali da su bosanskohercegovački Srbi završili sa progonom stanovnika koji su se okupili pred vojnom bazom u Potočarima otprilike oko 07 sati 13. jula. Nastavili su sa odvajanjem muškaraca od žena i djece, odvođeci muškarce u Bratunac. VRS nije dozvolila pripadnicima nizozemskog bataljona da prate tu drugu grupu, niti da utvrde gdje se odvođe muškarci. Vojni posmatrači su također spominjali da će pokušati provjeriti glasine da su vojnici VRS-a ubili nekoliko osoba koje su prethodnog dana izdvojili iz grupe. Međutim, ni oni a ni pripadnici nizozemskog bataljona nisu izvijestili da su primjetili ili imali razloga da vjeruju da je do tada izvršeno nasilje. Međutim, mogućnost nizozemskog bataljona da nadgleda situaciju bila je krajnje ograničena pošto nisu više imali vozila potrebnih za

⁵¹ *Human Rights Watch o Srebrenici. Evakuacija iz Potočara i prva ubistva*, “Oslobođenje”, Broj 17065, 12. decembar 1995, 19.

⁵² *Human Rights Watch o Srebrenici. Proboj očajnika*, “Oslobođenje”, Broj 17069, 16. decembar 1995, 17.

pratnju svakog konvoja, uspostavili su četiri statične kontrolne tačke duž puta za Kladanj kojim je prethodnog dana VRS prevozila stanovništvo.⁵³

Ujutro, 13. jula, prve grupe Bošnjaka koji su prošli kroz okruženje VRS-a i preživjeli zasjedu kod Kameničkog brda počele su kod Udrča, u općini Vlasenica, uzvraćati vatru prema VRS. Tu su se ponovo odmorili, čekajući da se smrkne, pa da iz svog zaklona krenu na sjever. Kolona je tokom naredna tri dana napredovala prema sjeveru, većinom noću i kada je to bilo moguće, zaklonjena šumom. Skupine muškaraca su se počele predavati vojnicima VRS-a u dva glavna područja. Prva se predala na poljani "Sandići", zapadno od Kravice, a druga sjeverno od Nove Kasabe kraj fudbalskog stadiona. Većina osoba iz obje te grupe odvedena je u Bratunac, a oko stotinu osoba je bilo smješteno u poljoprivredno skladište u Kravici, gdje su bili ubijeni granatama i paljbom iz lakog oružja.⁵⁴ Manja skupina od oko sedamdesetak ljudi je odvedena do poljane blizu Kravice gdje je pobijena duž obale rijeke. O tim ubistvima nije se znalo sve dok jedna osoba koja je preživjela masakr kod Kravice, krijući se ispod brojnih mrtvih tijela, nije pobjegla na područje pod kontrolom AR-BiH, i posvjedočila pripadnicima medija i međunarodnih organizacija šta je doživjela. ICTY je kasnije mogao potkrijepiti to svjedočenje putem dokaza forenzičara, pribavljenih tokom ekshumacije 1996.⁵⁵ Vojni posmatrači UN-a su izvijestili da su bosanskohercegovački Srbi do 17 sati i 15 minuta obavili transport svih civila izvan Potočara, te su tada započeli sa progonom osoba unutar baze, većinom ljudi sa spiska koji je sačinjen prethodnog dana i koji je brojao 239 osoba, zajedno sa grupom od najmanje 60 osoba koje nisu željele da se nađu na spisku, plašeći se da će biti ubijeni, ako budu predati VRS-u. Kada su ti ljudi izložili svoj strah zamjeniku komandanta nizozemskog bataljona, koga su obavijestili da su pored rijeke pronađena tijela 9-10 muškaraca koji su bili grupno pobijeni i uzalud prekinjali da ih ne predaju VRS, nizozemski bataljon im je, nakon toga, naredio da napuste bazu i predao ih VRS-u. Osoblje nizozemskog bataljona koje je u tome učestvovalo, kasnije je tvrdilo da nisu vjerovali da time te ljude vode u sigurnu smrt, te da su vjerovali da će Srbi prema njima postupati u skladu sa Ženevskom konvencijom.⁵⁶

Kako se proces progona bližio kraju, prvim timovima UNHCR-a je još bio ograničen pristup. Njihov konvoj je 12. jula krenuo iz Beograda, ali je bio zaustavljen i dozvoljeno mu je da nastavi put tek popodne 13. jula. Konvoj je prošao kroz Bratunac u kome se na ulicama moglo vidjeti kako vojnici VRS slave. Mnogi od njih bili su pijani.

⁵³ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara...*, 183

⁵⁴ *Ibid.*, 183.

⁵⁵ *Ibid.*, 184.

⁵⁶ *Ibid.*, 184. Sredinom 2014 Nizozemski sud je presudio da je država Nizozemska, čiji je bataljon UN-a bio stacioniran u Srebrenici u vrijeme napada srpskih snaga u julu 1995, odgovorna za smrt više od 300 bošnjačkih dječaka i muškaraca.

Zatim je konvoj krenuo ka Potočarima, gdje su vidjeli da vojnici UNPROFOR-a i VRS sarađuju pri smještanju posljednjih grupa Bošnjaka u autobuse koji su ih čekali. Nakon završetka te operacije, te nakon pokušaja da se omogući siguran odlazak lokalnih službenika UNHCR-a iz Potočara, konvoj se vratio u Bratunac. Tu su službenici UNHCR-a saznali od lokalnih Srba da je na obližnjem fudbalskom stadionu bio zatočen veliki broj Bošnjaka. Padao je mrak i ekipa UNHCR je iz svojih hotelskih soba čula pucnjavu koja je dopirala sa fudbalskog stadiona.⁵⁷ Do kraja 13. jula nije ostao nijedan Bošnjak u “sigurnosnoj zoni” Srebrenici. Vojni posmatrači UN-a i pripadnici nizozemskog bataljona su znali da su Bošnjaci zatočeni u Bratuncu, ali nisu znali njihov tačan broj niti lokaciju. Postojali su jaki dokazi da je tamo na različitim lokacijama oko grada bilo zatočeno između 4.000 i 5.000 Bošnjaka u skladištu, u staroj školi i u tri reda kamiona i autobusa, na fudbalskom igralištu. Vojnici nizozemskog bataljona koji su bili smješteni u Bratuncu, u međuvremenu su bili raspoređeni na razne lokacije (hotel “Fontana”, “Tehnička škola”, blizu igrališta). Iako su precizne pojedinosti o tome šta se 13. jula dogodilo sa muškarcima Srebrenice bile rekonstruirane nakon kasnije istrage, u to vrijeme je vladala zabrinutost oko toga jer je tog dana odaslato barem pet pisanih poruka koje su alarmantno upozoravale na moguće kršenje ljudskih prava do koga je već došlo ili do koga je tek moglo doći. Dana 13. jula poslije podne, posmatrači UN-a su izvijestili da im je Mladić rekao da se u dijelu enklave u trouglu Bandera nalazi “nekoliko stotina” tijela mrtvih bošnjačkih vojnika. Mladić je zatražio od pripadnika nizozemskog bataljona da obavijeste ARBiH da on ne “namjerava više ubijati vojnike. Oni se moraju samo predati i predati oružje.” Međutim, VRS nije dozvolila vojnim promatračima UN-a i nizozemskom bataljonu da posjete to područje i uvjere se da se tijela zaista tamo nalaze. Taj izvještaj je putem sistema komuniciranja UN-a dospio narednog jutra u Sekretarijat VS UN-a u Njujorku. Akaši je zatražio da se taj izvještaj ne objavi, jer bi vojni posmatrači UN-a bili izloženi opasnosti.⁵⁸ Skupina posmatrača UN-a u Sektoru Sjeveroistok je nezavisno od toga izvijestila da je razgovarala sa izbjeglicama koje su u Kladanj stigle iz Potočara i posvjedočile da su vidjele “kako muškarce izdvajaju od ostalih, zvjerski tuku, kamenuju i u nekoliko slučajeva ubijaju noževima.” Dodali su da je 30 do 35 ranjenika odvedeno u Bratunac, te da je “nestalo” još jedno vozilo na putu do mjesta iskrcavanja. U izvještaju od 13. jula komandant UNPROFOR-a, koji se vratio sa odmora, obavijestio je Akašija da “počinju pristizati izvještaji, još uvijek nepotvrđeni, o zarobljavanju i ubistvima” u području Srebrenice.⁵⁹

Ambasador stalne misije Republike Bosne i Hercegovine u UN-u Muhamed Šaćirbegović je također zvanično izrazio zabrinutost Vlade Republike Bosne i Hercegovine za događaje 13. jula u pismu Generalnom sekretaru Galiju, čiji je tekst kolao

⁵⁷ Ibid., 184.

⁵⁸ Ibid., 185.

⁵⁹ Ibid.

u svojstvu dokumenta predloženog Generalnoj skupštini i VS UN-a On je prenio vijesti koje je Vlada Republike Bosne i Hercegovine dobila “da se muškarci od 13 i više godina starosti izdvajaju od osoba prevoženih u Kladanj, te da im se gubi svaki trag.” Dodao je da postoje daljnji izvještaji o ženama starim od 15 do 35 godina, kojima se, također, gubi daljnji trag. Napomenuo je da “je sudbina tih zatočenika neizvjesna i da postoje jake indicije da su pogubljeni. Pismo je završavao konstatacijom da “pošto su UN propustile da odbrane stanovništvo Srebrenice u “sigurnoj i demilitariziranoj zoni UN-a”, te nakon što su ga izložile životnoj opasnosti zbog toga što nisu blagovremeno reagirale, one time nisu razriješene svojih obaveza da te ljude zbrinu kada su na teritoriji pod kontrolom Vlade Republike Bosne i Hercegovine”. Sekretarijat je, također 13. jula iz drugog izvora saznao da je VRS izdvajala vojno sposobne muškarce od ostalih prognanika i prevozila ih u Bratunac. Istoga dana Sekretarijat je prenio Akašiju svoju zabrinutost da se bez prisustva nevladinih organizacija, MKCK ili ostalih organizacija UN-a u tom području, neće više nista znati o sudbini tih osoba.⁶⁰

Tako je 13. jula na raznim nivoima alarmirano da je možda vršeno ili se vrši nasilje nad muškarcima Srebrenice, ali u to vrijeme još ništa nije bilo potvrđeno. Uprkos tome, na najvišem nivou su ulagani naponi da se pozabavi tim pitanjem. Sekretarijat je dao upute Akašiju kako da nastavi pregovore sa bosanskohercegovačkim Srbima, te ako bude primjereno i sa vlastima SRJ. Trebalo je da pregovorima pokuša postići da se obnovi stanje Srebrenice kao “sigurnosne zone” ili ako to nije moguće barem da se osigura prisutnost UN-a u tom području, kao i da se povedu pregovori o oslobađanju zatočenog osoblja UN-a i da im se ponovo dozvoli slobodno kretanje. Također, trebalo je da dobije garancije da će se prema izbjeglicama i raseljenim licima postupati humano, u skladu sa međunarodnim humanitarnim normama i da će biti dozvoljen pristup humanitarnim konvojima. Što se tiče ostalih “sigurnosnih zona” trebalo je da pregovorima postigne prestanak svih napada VRS na “sigurnosne zone”; definiranje njihovih granica na osnovu karti koje je pripremio UNPROFOR; demilitarizacija “sigurnosnih zona, sloboda kretanja za UNHCR i nevladine organizacije, te nesmetan prolaz humanitarnih konvoja.⁶¹

Uskoro se došlo do saznanja da je VRS krenula sa sistematskim ubijanjem na hiljade Bošnjaka koji su 14. jula u ranim jutarnjim satima bili zatočeni u Bratuncu. Tada su započeli sa njihovim ukrcavanjem u vozila i prevoženjem na različite lokacije u širem području. Ispostavilo se da te lokacije predstavljaju mjesta pogubljenja. Postojali su jaki dokazi da su svi ti ljudi poubijani tokom naredna dva do tri dana, osim nekoliko pojedinaca koji su preživjeli, krijući se ispod tijela ubijenih ili među njima. Do masovnih pogubljenja došlo je i u Orahovcu, na lokalitetu “Lažete” 14

⁶⁰ Ibid., 186.

⁶¹ Ibid., 187

jula; na nasipu kraj Petkovca 14. i 15. jula na farmi “Branjevo”, 16. jula; u “Domu kulture” Pilica 16. jula i u Kozluku 16. i 17. jula.⁶² Jedan pripadnik jedinica koje su u tim pogubljenjima, Dražen Erdemović, bosanskohercegovački Hrvat, pripadnik VRS-a, predao se Haškom tribunalu, te je 1996. predočio detaljno svjedočenje o ubistvima u kojima je lično učestvovao ili za koja je znao da su izvršena na farmi “Branjevo” i “Domu kulture” Pilica. Erdemović je bio pripadnik “10. diverzantskog voda” smještenog u Han Pijesku pod direktnom komandom Generalštaba VRS-a. Svjedočio je kako su pripadnici njegove jedinice 16. jula dobili naredbu da odu na farmu “Branjevo”, mada im tada nije bilo rečeno zašto. Opisao je kako su na farmu počeli pristizati autobusi sa Bošnjacima, jedan po jedan i kako je jedan od komandanata tada naredio njemu i njegovoj jedinici da “pogube te ljude, da ih strijeljaju”. Zapamtio je da je tamo ukupno stiglo između 15 i 20 autobusa, dovozeći muškarce od 17 do 70 godina starosti. Muškarci iz prvog autobusa su imali povez preko očiju i vezane ruke. Dok su autobusi pristizali, Erdemovićevoj jedinici se pridružila još jedna grupa vojnika iz Bratunačke brigade VRS-a. Ti vojnici su počeli tući civile motkama. “Tjerali su ih da kleknu i da se mole “na muslimanski način pognute glave”, nastavio je Erdemović. Zaključio je da su time nastojali poniziti te ljude prije nego ih pogube. Tvrdio je da je morao ubijati, jer je prijetila mogućnost da i sam bude pogubljen ako odbije da izvrši to naređenje, jer je čak i vozačima autobusa bilo naređeno da ubiju barem po jednu osobu “da ne bi kasnije mogli o tome svjedočiti”. Erdemović je vjerovao da su pripadnici “10. diverzantskog voda”, zajedno sa vojnicima iz Bratunačke brigade VRS toga dana postrojili između 1.000 i 1.200 muškaraca na farmi kraj Pilice i sistematski ih poubijali.⁶³ Erdemović je potvrdio da je nakon pogubljenja na farmi “Branjevo” jedan od komandanata rekao da se u “Domu kulture” Pilica nalazi zatočena jedna grupa od oko 500 Bošnjaka. Tada se, tvrdio je, “uspio izvući od ubijanja do koga je došlo paljbom iz lakog oružja i ubacivanjem granata u prostoriju.”⁶⁴

Iskazi preživjelih sa ostalih mjesta zločina su isto toliko puni užasa. Strahote ljudi zatočenih u Bratuncu započele su 14. jula kada je jedna grupa ljudi bila smještena u autobuse i odvedena u školu kraj zaseoka Lažete, gdje su ih smjestili u magacin. Tokom cijelog jutra magacin se neprestano punio ljudima sve dok ih na kraju nisu izveli, dali im vode i rekli da će ih razmijeniti. Nakon toga su ih smjestili u kamione i odvezli 800 metara sjeverno od škole, iskricali, postrojili a zatim strijeljali. Još jedna grupa je 14. jula prebačena iz Bratunca, Zvornika i Karakaja, pored fabrike aluminijuma, do škole u Petkovicima gdje su ih iskricali. Smjestili su ih u školsku fiskulturnu salu i učionice i tokom dana ih stalno tukli. Popodne i navečer su ih smjestili u

⁶² Ibid., 187-188.

⁶³ Ibid., 188.

⁶⁴ Ibid.

autobuse i odvezli do platoa Fabrike aluminijuma “Crveni nasip” i pogubili, a zatim su neka tijela bacili u jezero, a ostala u masovne grobnice.⁶⁵

Petnaestog jula skupina od oko 450 osoba je prebačena iz Bratunca do Kozluka na Drini, sjeverno od Karakaja, gdje je izvršeno masovno pogubljenje na samo nekoliko stotina metara od kasarne “Vukovi sa Drine”. Šesnaestog jula kolona Bošnjaka, koja je krenula iz Srebrenice i Šušnjara, još uvijek se pokušavala probiti do teritorije pod kontrolom ARBiH. Mnogi su se predali, nakon čega su bili smješteni u autobuse i kamione i odvedeni u područje Cerske. Jedan preživjeli Srebreničanin se kasnije prisjećao da je, kada je tamo stigao, shvatio da gazi po krvi. Kasnije je u masovnoj grobnici blizu te lokacije nađeno 150 tijela vezanih ruku.⁶⁶

Tokom posljednjih nekoliko godina Haški tribunal je uspio ustanoviti da su ljudi ubijeni između 14. i 17. jula pokopani u roku od 24 do 48 sati u masovne grobnice u neposrednoj blizini mjesta pogubljenja. U nekim slučajevima žrtve su natjerane da same sebi kopaju grobove. U drugim, strijeljane su stojeći u rakama. Tokom narednih nekoliko mjeseci tijela su iskopana iz prvobitnih masovnih grobnica i ponovo sahranjena na različite “sekundarne lokacije”. Smatra se da su se u svakoj od tih sekundarnih lokacija nalazili posmrtni ostaci 80 do 180 tijela. Ekipe Haškog tribunala uspjele su sondama pronaći veći dio lokacija.⁶⁷

U međuvremenu VS UN-a je ponovo zasijedalo da bi se razmotrila situacija u Srebrenici, te je usvojilo izjavu u kojoj se predsjednik pozvao na rezoluciju 1004 (1995) i izrazio duboku zabrinutost zbog toga što su bosanskohercegovački Srbi neprestano vršili prisilno preseljenje na desetine hiljada stanovnika iz “sigurnosne zone” Srebrenice u tuzlanski region. Vijeće je smatralo da taj prisilni čin predstavlja “jasno kršenje ljudskih prava civilog stanovništva.” Predsjednik je navodio da je Vijeće bilo “posebno zabrinuto zbog izvještaja da su bosanskohercegovački Srbi prisilno otpremili do 4.000 muškaraca i dječaka iz “sigurnosne zone Srebrenica.” Zahtijevalo je da “u skladu sa međunarodno priznatim standardima ponašanja i međunarodnim pravom, bosanskohercegovački Srbi odmah oslobode te ljude, da u potpunosti poštuju prava civilnog stanovništva iz “sigurnosne zone” Srebrenica i prava svih ljudi zaštićenih međunarodnim humanitarnim pravom, te da dozvole prisustvo “Međunarodnog komiteta Crvenog križa”. Uskoro je počelo pristizati sve više izvještaja o počinjenim zvjerstvima. Vojnici nizozemskog bataljona koji su prethodno bili zadržani u Bratuncu, stigli su u Zagreb i narednog dana su otputovali u Nizozemsku. Istovremeno je VRS odbijala pokušaju pronalaska hiljada muškaraca za koje se nije znalo gdje se nalaze. Također je natjerala zamjenika komandanta nizozemskog bataljona i predstavnika bošnjačkih civila da potpišu izjavu u kojoj je staja-

⁶⁵ Ibid., 189.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid., 190.

lo da je “evakuacija” Srebreničana obavljena u skladu sa međunarodnim humanitarnim pravom. Oficir nizozemskog bataljona je od tada kategorički pobijao valjanost te “deklaracije” tvrdeći da je njegov potpis (kao i potpis bošnjačkog predstavnika) bio iznuđen silom.⁶⁸

Kasno uveče 16. jula i u ranim jutarnjim satima 17. jula 4.500 do 6.000 muškaraca i dječaka iz kolone koja je kroz šumu pobjegla iz Srebrenice, prešlo se je na teritoriju pod kontrolom ARBiH u sjevernom području Sapne. Nakon prolaska kroz prvu zasjedu VRS-a naišli su na još jednu kod sela Križevići, gdje se nekoliko sati vodila žestoka borba, ali su uspjeli da nastave dalje. Pljusak i grad su koloni osigurali dodatni zaklon, dok je prolazila kroz općinu Zvornik. Kada se kolona približila glavnoj liniji fronta, napali su komandni štab VRS, zarobili 2 tenka i pragu 20 mm.⁶⁹ Koristeći zarobljene tenkove i oružje, Bošnjaci su probili tri linije srpskih rovova. Nakon toga su slali signale nadajući se da će 2. korpus ARBiH započeti sa operacijom i zadržati ili odvratiti srpske snage, dok oni pokušavaju preći na slobodno područje. Drugi korpus nije izvršio nikakav napad. Međutim, bivši komandant Srebrenice, Naser Orić je na teritoriji Federacije okupio četu dobrovoljaca. Kada su on i njegovi ljudi utvrdili gdje će Srebreničani pokušati probiti linije VRS, na tom mjestu su izvršili napad i primorali VRS da se povuče sa prve linije. Time se između kolone Srebreničana i Orićevih ljudi našli samo oslabljeni položaji VRS. Ljudi iz kolone su dobili naredbu da upotrijebe svu preostalu municiju na posljednju liniju odbrane VRS, uključujući i šaržere koje su čuvali za svaki slučaj, ako bi pali u zarobljeništvo i morali izvršiti samoubjstvo. Probili su linije VRS i stigli na teritoriju ARBiH.⁷⁰

Od 17. jula VRS i dalje nije poštovala postignute dogovore koji su se odnosili na Srebrenicu, a na čije sprovođenje se Mladić obavezao u Beogradu dva dana ranije. Akaši je obavijestio VS UN-a u Njujorku da “status i lokacija nestalih lica i mogućih zarobljenika, naročito muškaraca određene starosti ostaje velika nepoznanica.” Tvrđio je da nepotvrđeni izvještaji spominju pritvore, smaknuća, silovanja mladih djevojaka te ostala zvjerstva. Tada su i osobe, koje su preživjele smaknuća, počele kazivati svoja svjedočanstva međunarodnim i lokalnim novinarima.⁷¹ To je prinudilo Sekretarijat VS UN-a da narednog dana napiše Akašiju: “Nema sumnje da ste već pročitali ili čuli opsežne izvještaje o zjervstvima koja su počinili bosanski Srbi tokom nedavnog zauzimanja Srebrenice. Mada su mnogi od tih izvještaja poticali od izbjeglica, oni su brojni i dosljedni i mnogi međunarodni posmatrači, uključujući i UNHCR im vjeruju. Međutim, nisu dobivene nikakve informacije o tome od

⁶⁸ Ibid., 194.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Ibid., 194-195.

⁷¹ Ibid., 195.

UNPROFOR-a. Sekretarijat je urgirao da se Akaši pobrine da UNPROFOR obavi razgovor sa osobljem nizozemskog bataljona. On je tada odgovorio da su vojnici nizozemskog bataljona, koji su bili u Bratuncu, odmah po dolasku u Zagreb podnijeli izvještaj. Međutim, dodao je, da takvi izvještaji “nisu iz prve ruke otkrili nikakve dokaze o kršenju ljudskih prava.”⁷²

Jedanaestog jula u SAD-u počelo viješću o zračnoj akciji NATO-a protiv nadirućih tenkova VRS kod Srebrenice. U to vrijeme kada su avioni NATO-a krenuli prema Srebrenici, u 14 sati i 30 minuta po bosanskom vremenu, a 8 sati i 30 minuta po američkom, predsjednik Klinton je vješto izbjegavao pitanja novinara o napadu VRS-a. “Gospodine”, novinar je upitao, “bosanski Srbi se kreću velikom brzinom ka Srebrenici, kako kažu izvještaji. Je li vrijeme za NATO-ve zračne udare?” “Možda ćemo imati nešto za reći kasnije po tom pitanju”, rekao je Klinton. “Ali dopustite mi da kažem da sam veoma zabrinut za ljude tamo, i također sam zabrinut za UNPROFOR-ove trupe, Nizozemce.”⁷³ Dan je proticao u znaku preispitivanja: zašto je do te bliske zračne podrške došlo tek onda kad su snage VRS praktično već ušle u “sigurnosnu zonu” UN-a i kakva je uopće bila svrha dalje misije UN-a u Republici Bosni i Hercegovini ako one ni nakon silne propagande “Snaga za brzo reagovanje” (RRF) nisu bile u stanju da zaštite desetine hiljada civila u gradu čiju su odbranu razoružale, preuzimajući odgovornost za njegovu sigurnost? “Prošlo je vrijeme bilo kakvih nada u uspjeh te misije, ona je potpuni neuspjeh!”, izjavio je senator Dol, odbijajući poziv na večeru predsjednika Klintona sa kongresnim vođama na kojoj je glavna tema bila Republika Bosna i Hercegovina.⁷⁴

Dana 11. jula 1995 članice međunarodne zajednice vrlo su različito reagirale na vijesti o zbivanjima u Srebrenici. U Strasbouru je tada bio u toku francusko-njemački sastanak na vrhu o odbrani i sigurnosti. Nakon što je čuo da NATO nije uspio poslati zračne snage kako bi zaštitio to “sigurnosno područje” UN-a, francuski predsjednik Širak je prekinuo sastanak kako bi se usredotočio na pokušaj da se izbjegne pad enklave. Širak i njemački kancelar Helmut Kol sklopili su sporazum od četiri tačke, kojim su izrazili potporu Francuske i Njemačke naporima Dutchbata da se enklava vrati pod nadzor UN-a. Admiral Lanxade zatražio je da mu se stave na raspolaganje američki helikopteri za prebacivanje 600 do 800 vojnika. Širak je od VS UN-a zahtijevao da od RRF-a zatraži ponovnu uspostavu integriteta srebreničke “sigurnosne zone”. Italijanski predsjednik Oskar Luiđi Skalfaro (Oscar Luigi Scalfaro) je ponudio 2.000 vojnika kako bi se spasile ostale enklave. U međuvremenu su SAD odluku prenijele na nizozemsko Ministarsko vijeće, koje je, strahujući za

⁷² Ibid., 196.

⁷³ Power, 2002, 400.

⁷⁴ *Pogled iz Vašingtona. Sa Srebrenicom pada i mirovna misija*, “Oslobođenje”, Broj 16913, 12. VII 1995, 4.

sudbinu svojih postrojbi u Srebrenici, ocijenilo da je prošlo vrijeme za zračne udare.⁷⁵ Govoreći na Dan Bastilje u Parizu, 14. jula 1995 Širac je osudio reagiranje Zapada na pad enklava nazivajući ga “pokušajem da se stvari gledaju u perspektivi”, nešto poput onoga kako su Čemberlen i Daladje tumačili svoje razgovore s Hitlerom u Minhenu. “Ne poduzme li akciju”, nastavio je, “UN će biti sukrivcem etničkog čišćenja”, a ciljajući na Britaniju sugerirao je da bi Zapad “morao barem garantirati “sigurnosnu zonu Goražde”, gdje su bili smješteni britanski vojnici, braneći je kako treba, pokaže li se takva vojna akcija nemogućom”, opomenuo je Širac, “Francuska će se osjetiti primoranom da, u vezi s partnerima i generalnim sekretarom UN-a povuče sve relevantne konsekvence”, odnosno da se povuče, pripisujući svu krivicu Britancima.”⁷⁶ Na sastanku Kontakt grupe 12. jula 1995. godine, uz podršku britanskoga predstavnika, Karl Bild je odbacio francusku inicijativu kao “nerealnu i apsurdnu.” Iako su izjavili kako se zalažu za odlučniju akciju, američki i njemački predstavnici ostali su donekle po strani, jer u tom trenutku te dvije države nisu bile spremne ponuditi potreban broj vojnika za obavljanje tog zadatka. Imajući na umu nedefiniranu ulogu “Snaga za brzu reakciju” (RRF-a), znatno odlučniji stav Francuske i prilično zbrkane američke reakcije, moglo se očekivati da će vođstvo u Beogradu i na Palama vrlo pomno pratiti reagiranje Velike Britanije na pad “još jednog područja pod zaštitom UN-a.” Nisu imali razloga za uznemirenost. Rifkind je izjavio da su “srpske snage i snage Vlade Republike Bosne i Hercegovine podjednako odgovorne za pad Srebrenice”, a istovremeno je odgovornost međunarodne zajednice posredno prebacio na SAD.⁷⁷ Dan poslije pada Srebrenice Velika Britanija je jasno poručila kako ni ne razmišlja o kaznenim mjerama protiv VRS zbog napada na Srebrenicu ni o mjerama njenog odvratanja od zauzimanja Žepe i Goražda. Britanski su mediji vrlo raznoliko pisali o padu Srebrenice. Iako su u većini novinskih natpisa i televizijskih priloga prevladavali izvještaji o jezovitim stradanjima civila koji su bježali iz enklave, u nizu emisija i izvještaja mogle su se naslutiti i izjave britanskih ministara o podjednakoj krivnji.⁷⁸

Vijeće sigurnosti UN-a je na vanrednoj sjednici sazvanoj 12. jula u Njujorku jednoglasno usvojilo Rezoluciju broj 1004 (1995), u kojoj se prema Poglavlju VII Povelje tražilo da: “snage bosanskih Srba smjesta prekinu ofanzivu i povuku se iz “sigurnosne zone Srebrenice.” Zahtjevalo se da se omogućí potpun i neometan pristup UNHCR-u i ostalim međunarodnim humanitarnim organizacijama “sigurnosnoj zoni” Srebrenica u cilju “olakšanja patnji civilnog stanovništva.” Vijeće sigurnosti UN-a je, također, zatražilo od Generalnog sekretara UN-a Galija da “upotrijebi sva

⁷⁵ Hodge, 2007, 243.

⁷⁶ Ibid, 264.

⁷⁷ Ibid., 245.

⁷⁸ Ibid., 247- 248.

njemu dostupna sredstva da se u Srebrenici uspostavi stanje definirano “Sporazumom od 18. aprila 1993.”, a u skladu sa mandatom UNPROFOR-a, te da pozove sve strane na saradnju u tom smislu.”⁷⁹ Prije samog glasanja data je riječ ambasadoru Republike Bosne i Hercegovine Šaćirbegoviću koji je pročitao izjavu predsjednika Izetbegovića u kojoj je zahtijevano da “UN i NATO upotrijebe silu da ponovo uspostave povrijeđene granice sigurnosne zone Srebrenica, onakve kakve su bile prije napada, u maju 1993.”, te je dodao: “ako oni to ne mogu ili ne žele učinili, zahtijevamo da se to javno objavi.”⁸⁰ Nakon toga predstavnik Francuske je izjavio da njegova vlada ne želi “nametanje upotrebe bilo kakvih posebnih sredstava”, dodavši da je “Francuska spremna, ako to civilne i vojne vlasti snage UNPROFOR-a smatraju za potrebno, da osigura trupe za bilo koje operacije koje oni smatraju realnim i ostvarivim.” Zatim je predstavnik Italije izjavio da se njegova vlada “duboko nada da se taj cilj može ostvariti mirnim putem kroz pregovore i uvjeravanja.” Predstavnik Nigerije je izjavio da “danas u Bosni nema mira koji treba održavati, niti političke volje da se on uspostavi. Iz toga proizilazi dilema o daljnjem uključivanju UN-a u postojeću situaciju. Pad “sigurnosne zone Srebrenice” samo pojačava dilemu i ide u prilog onome što svi znamo – da fraza “sigurnosne zone” postaje otužan pogrešan naziv... a Nacrtom rezolucije pred nama se namjerava ispraviti posljednji debakl koji je zadesio međunarodnu zajednicu u pokušaju da se suprotstavi odlučnoj i kontinuiranoj agresiji. Preostaje da se vidi da li njen Nacrt sadrži dovoljno jakih elemenata i dodatnu političku volju koja će konačno ubijediti agresora u našu zajedničku odlučnost da se povuče granica.” Predstavnik Ruske Federacije je naglasio da zračni napadi ne predstavljaju rješenje, kao ni povlačenje snaga UN-a iz Republike Bosne i Hercegovine, ili vršenje jačeg pritiska upotrebom sile, što bi imalo ozbiljan suprotni učinak, zalažući se za omogućavanje sigurnog i efikasnog funkcionisanja UNPROFOR-a.⁸¹ Predstavnik SAD-a je izjavio da je “očigledno da svi preferiramo miroljubiva sredstva, ali pri upotrebi brutalne sile Generalni sekretar, u konsultacijama sa odgovarajućim davaocima trupa mora imati pravo da iskoristi sva raspoloživa sredstva, kao što je naznačeno u rezoluciji, da bi se resursi primijenili na najefikasniji način koji bi zadovoljio humanitarne potrebe tolikih očajnih bosanskih građana i da bi se došlo do trajnog mira.” Da bi se postigli ti ciljevi smatrao je da UNPROFOR mora ostati u Republici Bosni i Hercegovini, potpomognut “Snagama za brzu reakciju.”⁸² Predstavnik Velike Britanije je tvrdio da je VS zatražilo od Galija da koristi sva raspoloživa sredstva da bi potpomogao ponovno uspostavljanje stanja “Sigurnosne zone Srebrenice”, kao što su se strane učesnice dogovorile u aprilu 1993. godine. Putem demilitarizacije tog područja, civilno stanovništvo koje se odazove

⁷⁹ *Delovi izveštaja Generalnog sekretara...*, 178

⁸⁰ *Ibid.*, 179.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² *Ibid.*, 179- 180.

moći će ostati i živjeti bez straha. Zatim je govorio predstavnik Kine, navodeći da njegova vlada ima “izvjesne rezerve prema akciji provođenja prisile, pozivajući se na Poglavlje VII Povelje, u skladu sa Rezolucijom.” Dodao je da je njegova Vlada, također, “zabrinuta i uznemirena zbog ozbiljnih političkih i vojnih posljedica koje bi mogle proizaći iz akcija dozvoljenih tom rezolucijom, pogotovo zbog “mogućnosti da “Snage za održavanje mira” postanu jedna od sukobljenih strana i stoga izgube osnov svog daljnjeg postojanja.” Predstavnik Republike Češke je navodio da su “zahtjevi sadržani u rezoluciji poštene i da ih treba ispuniti. Međutim, dotadašnje iskustvo pokazuje, i to ne samo u slučaju Republike Bosne i Hercegovine, da će zahtjevi ostati neispunjeni, ako iza njih ne stoji “istinska namjera i odlučnost da se oni oživotvore. Strana kojoj je današnja rezolucija naročito namijenjena ovo zna i siguran sam da će njene vođe veoma pažljivo procijeniti naš odgovor na njihove izazove. Ako smo danas usvojili tek još jednu rezoluciju punu zahtjeva koji neće biti potkrijepljeni našom čvrstom riješenošću da se pobrinemo da oni budu ispunjeni, onda će to donijeti više štete nego koristi, ne samo situaciji u Bosni i Hercegovini, već i položaju Vijeća sigurnosti. Bosanski Srbi će iznova potvrditi svoje uvjerenje da rezolucije Vijeća sigurnosti predstavljaju samo tigrove od papira. Bit će u iskušenju da ponove ono što su uradili u Srebrenici, Žepi, Goraždu i ostalim takozvanim sigurnim zonama, znajući da to može proći nekažnjeno.”⁸³ Sekretarijat UN-a je prethodnog dana dostavio kopiju Nacrta rezolucije Akašiju, radi njegovih komentara. On je izrazio sumnju u dublji smisao operativne tačke 6 koja se odnosila na upotrebu sile u cilju ponovnog uspostavljanja statusa “Sigurnosne zone”, zaključujući da će rezolucija “ponovo izazvati nerealna očekivanja”, te bi se eventualno mogla protumačiti kao dozvola upotrebe sile od strane “Snaga za brzo reagovanje” u cilju ponovnog zauzimanja Srebrenice, šio bi “iznova izbrisalo razliku između očuvanja i nametanja mira.”⁸⁴ Komandant UNPROFOR-a je na zahtjev Sekretarijata UN-a odmah započeo sa vršenjem procjene koliko je izvodljivo da se “sigurnosna zona” ponovo uspostavi silom. Iznio je svoj preliminarni stav da “ta mogućnost nije izvodljiva sa trenutno raspoloživim resursima UNPROFOR-a.” Generalni podsekretar za operacije održavanja mira i politička pitanja Kofi Anan (Koffi Annan) se složio sa procjenom Akašija i komandanta UNPROFOR-a da, u postojećim okolnostima, pregovori predstavljaju jedinu nadu za ispunjenje ciljeva koje je odredilo VS UN-a, te je u tu svrhu nužno otpočeti dijalog sa bosanskim Srbima.⁸⁵

U vrijeme genocida u Srebrenici Klinton se nalazio na svom privatnom posjedu na terenu za golf. Sendi (Sandy) Berger, zamjenik savjetnika za pitanje nacionalne sigurnosti i Nensi (Nancy) Sodeberg, ličnost broj tri u Savjetu za nacionalnu sigurnost, saopćili su mu vijesti iz Srebrenice o masovnim ubistvima i masakru. Bob Vudvard

⁸³ Ibid., 180.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Ibid., 181.

(Woodward), novinar “Washington Posta” je zabilježio da je Klinton u svojoj ljutnji uzvikivao: “To ne može tako ići dalje. Mi moramo ove stvari staviti pod kontrolu.”⁸⁶ Pad Srebrenice predstavljao je prekretnicu u zapadnoj, prije svega američkoj politici. Pod vođstvom SAD-a, UN su efektivno stupile u rat sa VRS-om odbacujući svaki privid nepristrasnosti. Vašington se okrenuo Hrvatskoj da uradi ono što on sam nije želio; da se bori protiv VRS-a. Evropski saveznici koji su tri i po godine govorili da se treba čuvati zapadanja u balkansku močvaru, oni koji su uporno upozoravali da se mir ne može zaključiti sa odstojanja od 15.000 stopa, krenuli su za Americancima. Prijedlog francuskog predsjednika Širaka pokrenuo je novu američku inicijativu. Nezastrašen hladnom reakcijom svojih evropskih saveznika, Širak se okrenuo Vašingtonu. Pozvao je telefonom Klintona, koji je saslušao njegove prijedloge. Američki plan je uskoro počeo da se kristalizira. Da bi on uspio bile su potrebne jasnije mapa koje su podrazumijevale premještanje stanovništva iz jednog etničkog regiona u drugi. Kao što je savjetnik za nacionalnu sigurnost Entoni Lejk (Antony Lake) rekao, “linije se ne bi izvlačile tamo-ovamo, već na način o kome bi se moglo detaljnije pregovarati, s obzirom na to gdje se sada stanovništvo nalazi, kako bi učinili sve što je moguće da se dobije teritorij pojednostavljen u najvećoj mogućoj mjeri.”⁸⁷

Trinaestog jula 1995 agencija “Rojter” (“Reuter”) je izvijestila kako je britanski ministar Rifkind pozvao srbijanskog predsjednika Miloševića da učini nešto, kako bi “ponašanje bosanskohercegovačkih Srba bilo na civilizacijskom nivou.” Međutim, prijeteći mu da će povući sve britanske snage iz Republike Bosne i Hercegovine, britanski premijer Mejdžor se opredijelio za pasivnost. Njemački ministar spoljnih poslova Kinkel je preporučio da se pitanje Srebrenice ostavi po strani, a da se umjesto toga treba koncentrirati na predstojeći napad na Žepu. NATO je izjavio da osuđuje osvajanje Srebrenice od strane snaga VRS i naveo da čeka naređenja UN-a.⁸⁸ Objavljujući na udarnim mjestima vijesti o dramatičnim događajima u Srebrenici i njenom zauzimanju, njemački mediji su jednoglasno zaključivali da je to velika tragedija za tamošnje stanovništvo i istovremeno, konačni fijasko politike UN-a u Republici Bosni i Hercegovini. Bonski list “General Anzeiger” je konstatirao kako je misija UN-a potpuno i definitivno izgubila svaki smisao. “Ako više na tim područjima ne uspijeva zaštititi ljude, čak ni vlastite pripadnike, onda je prisustvo “plavih šljemova” postala farsa, a pad Srebrenice početak kraja tih akcija”, smatrao je taj list zaključujući: “Stiče se dojam da je politika međunarodne zajednice svjesno dovela do ovog kraja.”⁸⁹

⁸⁶ Danner Mark; *Bosnien. Warum der Westen Zuschaut*, Das Magazin/Tages Anzeiger, Zürich, 26. September 1998., 1.

⁸⁷ Ibid., 28.

⁸⁸ *Dokumenti. Feljton. Human rights watch o Srebrenici. Srebrenica je žrtvovana*, “Oslobođenje”, Broj 17063, 10. XII 1995., 19.

⁸⁹ *Njemački mediji o padu Srebrenice. Fijasko svjetske politike*, “Oslobođenje”, Broj 16915, 14. VII 1995, 5.

Moskvu je više bila zabrinula i uznemirila činjenica da su avioni NATO-a bombardirali dva tenka VRS spašavajući pripadnike UN-a, nego masakar koji su Srbi napravili u Srebrenici i zauzeli “sigurnosnu zonu” pod kontrolom UN-a. Vijest o događajima oko Srebrenice objavili su na upadnim mjestima svi vodeći moskovski listovi, radio i tv stanice. “Pravda” je pri tome imala svoju istinu. Dugogodišnje glasilo KPSS je tvrdilo da su Bošnjaci isprovocirali Srbe time što su pod zaštitom snaga UN-a pobili oko stotinu Srba i da je tek nakon toga uslijedila odmazda. Ostala sredstva informiranja su registrirala činjenice i prognozirala da bi tek sada moglo doći do rasplamsavanja rata u Republici Bosni i Hercegovini i da će na udaru VRS biti još dvije “sigurnosne zone” – Žepa i Goražde. Zvanični stav Rusije o događajima oko Srebrenice iznijelo je i rusko Ministarstvo spoljnih poslova u saopćenju u kojem se naglašavalo da Moskva “s velikom zabrinutošću prati aktuelne događaje u Bosni.” Ta izjava je bila tako sročena da se sve strane u gotovo svakom pogledu izjednačavaju.⁹⁰

Budući da se prvenstveno brinula o mirovnom procesu, međunarodna zajednica je odbila vidjeti upletenost Beograda u zločine u Srebrenici, iako je upravo Milošević ovlastio generala Momčila Perišića da isplanira, a zatim da iz Srbije nadgleda operacije i koji je na lice mjesta slao pripadnike Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, municiju, autobuse i buldožere. Akaši, Bildt i Stoltenberg su 15. jula 1995. otputovali u Beograd. U trenutku kad su oficiri s beogradskog platnog spiska rukovodili planskim ubijanjem srebreničkih muškaraca, oni su tražili od Miloševića da organizira tajni susret s generalom Mladićem, glavnim izvršiteljem te genocidne politike, jer nizozemski bataljon koji je bio zadužen za Srebrenicu nije dobio odobrenje da se povuče.⁹¹

Zbivanja oko Srebrenice podsticala su sve veći broj američkih kongresmena, i republikanaca i demokrata, na javno podržavanje zakona koji su predložili članovi Republikanske stranke, po kojemu bi SAD jednostrano skinule embargo na isporuku oružja Republici Bosni i Hercegovini. Američki Senat je u posebnom glasanju sa 69 glasova za i 29 protiv, od predsjednika Klintona zatražio skidanje embarga. Ali, u skladu sa složenom američkom zakonodavnom procedurom prvo je Predstavnički dom trebao izglasati svoju verziju zakonskog prijedloga, potom su se oba doma morala dogovoriti o konačnom tekstu zakona i naposljetku zakonski prijedlog je morao proći uz dvotrećinsku većinu kako ga Bijela kuća ne bi mogla zaustaviti vetom.⁹²

Na redovnom zasjedanju u Briselu (Bruxellesu) 14. jula 1995, Savjet NATO-a je oštro osudio napade VRS na “sigurnosne zone”, a posebno napad na Srebrenicu. NATO je također oštro osuđivao napade na vojnike mirovnih snaga iz sastava

⁹⁰ *Reagovanje iz Moskve. Ruse brinu Natovi avioni*, “Oslobođenje”, Broj 16914, 13. VII 1995, 5.

⁹¹ Hartman, 2002, 308.

⁹² Hodge, 2007, 254.

nizozemskog kontingenta, a pogotovo ponovno pribjegavanje VRS hapšenju ili prisilnom zadržavanju pripadnika UN-a. U posebnom saopćenju povodom događaja u i oko Srebrenice, Savjet NATO-a je utvrdio čitav niz akcija podrške mirovnim snagama UN-a, ako one zatraže takvu pomoć. U saopćenju NATO-a se navodilo da on “nastavlja traženje mirovnih rješenja putem pregovora i zalaže se za “nastavak mirovne misije UN-a i za očuvanje integriteta svih “sigurnosnih zona”, uključujući i istočnobosanske enklave”. Na kraju se naglašavalo da NATO ostaje spreman za snažnu podršku mirovnim snagama i zaključivalo da će se svim raspoloživim sredstvima boriti za nastavak mirovne misije u Republici Bosni i Hercegovini.⁹³ Zagrebački “Večernji list” je u svom aktuelnom komentaru navodio kako je u trenutku kada su tenkovi bosanskih Srba počeli ulaziti u Srebrenicu, veza “plavih šljemova” sa sarajevskim zapovjedništvom bila prekinuta. Nakon što je bila uspostavljena, tačno u podne, kada su tenkovi VRS-a već bili u gradu, Nizozemci su ponovo tražili zračnu potporu, koja je stigla dva i pol sata kasnije, kada je već sve bilo gotovo. Pišući o tome kako je međunarodna zajednica pasivno podržavala pad Srebrenice, što će se kasnije već protumačiti kao “davanje novog zamaha mirovnom procesu i novi korak prema mirovnom rješenju”, komentator je ukazivao na to kako je bilo simptomatično da se 24 sata nakon pada “sigurnosne zone” UN-a jedino oglasio Tadeuš Mazovjecki (Tadeusz Masowiecki), specijalni izvjestitelj UN-a za ljudska prava u bivšoj Jugoslaviji, dok Konferencija o bivšoj Jugoslaviji i njeni supredsjedatelji nisu o tome rekli ni riječi, kao, uostalom, niti generalni sekretar UN-a Gali. On je u trenutku dok je VRS ulazila u Srebrenicu, u Ateni primao nagradu Onazisove fondacije za doprinos izgradnji mira.⁹⁴

Sramna kapitulacija UN-a i NATO-a pred pohodom VRS na “sigurnosnu zonu” Srebrenicu suočila je Klintonovu administraciju s politički nerješivim problemom: kako učiniti da američka javnost, ipak, više vjeruju svom predsjedniku nego svojim očima?⁹⁵ Klinton je 13. jula izjavio da će misija UN-a doći do kraja, ukoliko ne uspije da uspostavi svoj integritet. Zauzimanje “sigurnosne zone” Srebrenica je bio ozbiljan izazov misiji koju su UN provodile. “To se mora riješiti, ili će se poduzeti neke promjene,” izjavio je Klinton u Bijeloj kući. “Ukoliko ne vratimo njihov integritet, misiji UN-a će dani biti odbrojani”, dodao je. “Istina je da bosanskohercegovački Srbi... treba da se povuku i da se snage UN-a trebaju vratiti u oteti region kako bi ponovo uspostavile status “sigurnosne zone i da se stanovništvo može vratiti”. Ali, on je istakao da ako se misija UN-a u Republici Bosni i Hercegovini nalazi u kolapsu, svi saveznici bi zajedno trebali glasati da li da se ukine embargo na oružje snagama Vlade Republike Bosne i Hercegovine. Lider republikanaca u Senatu SAD-a Dol je

⁹³ *Savjet Nata. Već poznate osude*, “Oslobođenje”, Broj 16915, 15. VII 1995, 4.

⁹⁴ “Oslobođenje”, Broj 16914, 14. VII 1995, 1

⁹⁵ *Američka politika u Bosni. Saputnik sa zadnjeg sjedišta*, “Oslobođenje”, Broj 16914, 14. VII 1995, 4.

13. jula 1995 izjavio da se mirovne snage u Republici Bosni i Hercegovini suočavaju sa sve većom katastrofom. “Vjerujem da UN odmah treba započeti pripreme za povlačenje”, izjavio je u Senatu Dol, koji je rekao da je preuzimanje vlasti u Srebrenici od bosanskohercegovačkih Srba bilo očekivano jer Bosanci nisu imali mogućnost da se brane. “Sada smo suočeni sa sve većom katastrofom, ali nema više pokušaja da se Bosanci spase, samo pokušaj da se spasi obraz”, nastavio je Dol. Pominjući da bi američki Senat mogao uskoro glasati o prijedlogu skidanja embarga na oružje za vladine snage u Republici Bosni i Hercegovini, rekao je da se “snage UN-a moraju povući i embargo na oružje se mora skinuti.” Tvrdio je da SAD ne mogu nastaviti da podržavaju misiju UN-a koja velikim dijelom igra ulogu “supervizora nad agresijom i etničkim čišćenjem.”⁹⁶

Godine 1993. Klinton je imenovao Petera Galbrajta (Galbrighta) za ambasadora u Republici Hrvatskoj. Kao i Holbruk, Galbrajt je posjetio Republiku Bosnu i Hercegovinu, uključujući koncentracioni logor Manjača, 1992. Razgovarao je tada sa logorašima i preživjelim za potrebe Senatskog Komiteta za spoljne poslove i založio se za upotrebu zračne sile da bi se zaustavila agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Galbrajt nije mogao ni zamisliti da bi SAD mogle dozvoliti pad “sigurnosne zone”, deportacije više od 20.000 žena i djece, zatočenja i ubistva bošnjačkih muškaraca. Na temelju njegovog iskustva sa Kambodžancima i Kurdima, odmah je pretpostavio da ljudi pod Mladićevim nadzorom mogu biti ubijeni. “Ljudi ne nestaju tako jednostavno”, prisjećao se. “Kada nismo znali ništa o njima i kada nismo mogli pristupiti tom području, znali smo. Kako i ne bismo znali?” Reкао je da je proveo većinu sedmice telefonirajući pomoćniku sekretara Holbrookea. Obojica su spominjali ostavku u očaju zbog američkog odgovora na pad “sigurnosne zone”. Holbruk je Galbrightu zakazao sastanak sa državnim sekretarom Vorenom Kristoferom (Waren Christopher) 17. jula 1995. godine, gdje mu je otvoreno izrazio nezadovoljstvo američkom reakcijom. Galbrajt se plašio da ni Srebrenica niti srebrenički muškarci ne mogu biti spašeni, nije vjerovao da može ubijediti Kristofera da se ponište srpska teritorijalna osvajanja.⁹⁷ Jasno se usprotivio masakru zato što je vjerovao da su neophodne uvjerljive američke prijetnje bombardiranjem da bi se spasili Bošnjaci u blizini “sigurnosne zone” Žepa, koja je bila čuvana sa samo 79 pripadnika mirovnih snaga. Kristofer i drugi visoki američki zvaničnici bili su već ubijedeni da Žepa ne može biti spašena, ona je bila, kako su rekli, “neodbranjiva, a bilo kakva akcija bi bila uzaludna.” Narednog dana potpredsjednik Al Gor (Gore) se priključio razgovoru. Reкао je da vjeruje da događaji u Republici Bosni i Hercegovini sadrže elemente genocida. “Najgore bi bilo pristati na genocid i

⁹⁶ *Bil Klinton pesimističan. Ozbiljan izazov misiji UN, “Oslobođenje”, Broj 16915, 15. VII 1995, 4.*

⁹⁷ Power Samantha, *A problem from hell. Amerika and the Age of Genocide*, Harper Collins, New York 2002, 412.

dozvoliti nasilje nad još jednim gradom ili izbjeglicama”, rekao je Al Gor na sastanku u Klintonovom kabinetu. Džon (John) Pomfret, novinar “Washington Posta” upravo je iz Tuzle objavio potresan članak o zločinima, koji je počinjavao sljedećom pričom: “Jedna mlada žena umrla je bosa. U četvrtak uvečer popela se na drvo u blizini jednog jarka punog blata, gdje je kampovala 36 sati. Svezala je njen iznošeni šal i remen i okačila o granu, zatim je provukla glavu kroz improviziranu omču i skočila... nije imala obitelj sa sobom i bila je prepuštena sama sebi...” Gore je rekao tada da je na slici koja je došla uz Pomfretov članak, djevojka bila otprilike starosti kao i njegova kćerka. “Moja 21-godišnja kćerka me je priupitala za tu sliku. Šta sam joj trebao reći? Zašto se ovo događa a mi ne poduzimamo ništa? Moja je kćerka zapanjena zašto svijet dopušta da se ovo dešava”, izjavio je Gor, praveći pauzu. “A i ja sam”. Srebrenica je omogućila Goru, Olbrajtovoj i Holbruku da se ponovo razmotri opcija bombardiranja NATO-a.. Klinton je izjavio da će SAD poduzeti mjere i složio se, po Goreovim riječima, da “mirenje s tim nije opcija.” U povjerljivim dopisima pomoćnik sekretara za ljudska prava Džon Šatuk (John Shattuck) je 19. jula 1995. u preliminarnim izvještajima evidentirao zločine u Srebrenici i izjavio da i druge “zaštićene zone” trebaju biti zaštićene. Obrazlagao je da su se Bošnjaci u njima isključivo oslonili na obećanja međunarodne zajednice, koja je bila “jasna, stvarna i dobro razmotrena.” Smatrao je da bi nereagirane značilo ne samo pad nego i povlačenje i poraz UN-a.⁹⁸

Prezentirajući svoj finalni izvještaj o ubijanju bošnjačkog stanovništva u “sigurnosnoj zoni” Srebrenica, Tadeuš Mazovjecki je izjavio da postoje dokazi da su počinjena mnoga ubistva ali je bilo nemoguće uvjeriti se u to jer Srbi nisu dozvoljavali pristup enklavi. “Postoje neki značajni direktni i posredni dokazi koji upućuju na to da su sistematski vršena ubistva, kako pojedinačna tako i masovna”, izjavio je Mazovjecki. “U pogledu masovnih ubistava stanovništva Srebrenice, do sada dobijeni dokazi pokazuju da su masovna ubistva hladnokrvno počinjena.” Kao intelektualac sa osobinama iskrenog vjernika, nije se mogao pomiriti da jednostavno opisuje kršenje ljudskih prava, Mazovjecki je predsjedavajućem “Komisije za ljudska prava” UN-a u Ženevi, Tan Sri Dat Musa Hitamu, i “Centru za ljudska prava” uputio pismo u kojem je naveo da su ga događaji posljednjih sedmica u Republici Bosni i Hercegovini a iznad svega činjenica da je UN dozvolio pad Srebrenice i Žepe, zajedno sa užasavajućom tragedijom koja je zadesila stanovništvo tih “sigurnosnih zona” garantiranih međunarodnim sporazumima, obavezali da izjavi da on “ne vidi nikakve daljnje mogućnosti nastavljanja mandata koji mu je bio povjeren.” Smatrao je da se ne može govoriti o zaštiti ljudskih prava sa kredibilitetom ukoliko se susreće sa nedostatkom dosljednosti i hrabrosti koju pokazuje međunarodna zajednica i njeni lideri. Realnost situacije ljudskih prava u Republici Bosni i Hercegovini

⁹⁸ Ibid. 413.

je ilustrirana tragedijom naroda Srebrenice i Žepe. Zločini su se činili velikom brzinom i brutalnošću, a kao kontrast tome odgovor međunarodne zajednice je bio spor i neefikasan.”⁹⁹

“Nestanak” više hiljada “muškaraca vojničke dobi” iz Srebrenice, među kojima su bili i brojni dječaci mlađi od 16 godina, dobio je u SAD-u objašnjenja 9. avgusta 1995, uvečer u najgledanijoj informativnoj emisiji američke televizije - ABC World News Tonight, kada je saopćeno da su špijunski snimci iz američkog osmatračkog aviona U 2 pokazali polje svježe prekopane zemlje gdje su bile odvedene hiljade zarobljenih Srebreničana, za koje se u Pentagonu vjerovalo da su dokaz masovnog zločina nad stanovništvom Srebrenice.¹⁰⁰ Američka ambasadorica u UN-u Olbrajt je 11. avgusta u Vijeću sigurnosti UN-a priredila svojevrstu izložbu fotografija, kojima su se mogli dokazivati masovni pokolji nad bošnjačkim stanovništvom Srebrenice: snimci iz američkog špijunskog aviona U2 su pokazivali dva ostrva svježe prekopane zemlje u zelenilu pored fudbalskog stadiona u području Nova Kasaba - Konjević Polje, a ne kako je ranije bilo javljeno Bratunca, za koja se osnovano sumnjalo da kriju tijela više stotina pogubljenih muškaraca iz Srebrenice. “Ti ljudi nisu ubijeni u borbi, ni u samoodbrani, oni su masovno mučeni, mnoge žene silovane, stotine muškaraca pogubljeno, daleko od bojnog polja, u prisustvu visokih oficira vojske bosanskih Srba” - rekla je ambasadorica Albright, potcrtavajući težinu dokaznog materija koji je iznijela. “Ubjedljivi dokazi!” - rekao je britanski predstavnik u UN-u. Zanimljivo je kako je američka vlada došla do dokaza o pokolju na području Nova Kasaba - Konjević polje. Prvi detaljni dokazi o zločinima stigli su 20. jula 1995, kada su se tri preživjela Bošnjaka pojavila iz šume sa ranama od metaka i dokazali da je VRS sistematski strijeljala sve muškarce koji su bili zarobljeni. Preživjeli su ispričali svoje priče zapadnim medijima. Muškarcima je bilo naređeno da uđu u autobuse ili u skladišta dok su čekali da na njih dođe red. Jedan od preživjelih sa strijeljanja prisjećao se noći 13. jula, koju je proveo u autobusu u dvorištu škole u Bratuncu. Srbi su izvodili ljude iz autobusa da bi vršili masovne egzekucije. “Cijelu noć smo slušali pucnje i vrisku koja je dolazila iz pravca škole. To je bilo i najgore iskustvo, samo smo sjedili u autobusu cijelu noć i slušali pucnje i ljudske krike i neznajući šta će se dogoditi s nama.” U školskoj fiskulturnoj sali u Grbavcima, muškarcima je bilo naređeno da se skinu i ostanu samo u donjem vešu. Bili su smješteni po 25 ljudi u kamione, koji su ih odvozili na mjesta egzekucija. Neki od tih ljudi skinuli su povez i vidjeli da je livada kojoj su se približavali bila prekrivena leševima. Jedan svjedok koji je preživio skrivajući se ispod mrtvih tijela, opisao je kasnije to svoje teško iskustvo: “Ukrcavali su nas u kamion po dvoje, i odvozili su nas

⁹⁹ *Zašto je Mazovjecki podnio ostavku? Bosna – ispit za civilizaciju*, “Oslobođenje”, Broj 16930, 29. VII 1995, 3. O dešavanjima u Srebrenici vidi izvještaj Mazovječkog od 22. avgusta 1995. godine u: *Internationale Politik*, Nr. 12, 1995, 94-103.

¹⁰⁰ *Špijunski avio-snimci Pentagona. Tragovi zločina u Bratuncu*, “Oslobođenje”, Broj 16942, 10., VIII 1995, 5.

ka nekoj vrsti livade. Ljudi su počeli skidati svoje poveze i vrištati zbog toga što je livada bila prekrivena leševima. Stajao sam u prvom redu, i pao sam ulijevo prije nego što su bili ispaljeni prvi hici, tako da su leševi pali na mene. Pucali su u nas...iz svih mogućih pravaca. Nakon sat vremena pogledao sam i vidio leševe svuda oko mene. Stizalo je još kamiona sa ljudima koji će biti strijeljani. Nakon što se udaljio vozač buldožera, otpuzao sam preko leševa u šumu.¹⁰¹ Mladić se prevario u samouvjerenju da će biti dovoljno da zabrani pristup međunarodnim promatračima mjestu zločina i da će onda tragove zločina sakriti zemlja: ekspertima CIA-e bilo je dovoljno da uporede snimke iz špijunskog aviona snimljene u vrijeme dok su stotine nezaštićenih Srebreničana još bile na fudbalskom terenu i kasnije snimke na kojima više nije bilo ljudi, ali je zemlja pored njega ukazivala da je svježe prekopana, s tragovima teških vozila kojima su dovožena tijela ubijenih.¹⁰² Vlada SAD-a je na najdirektniji način izražavala zgražanje prema zločinima nad stanovništvom “sigurnosne zone” Srebrenice. U to vrijeme je Džon Šatak boravio u Republici Bosni i Hercegovini i obavio brojne razgovore sa svjedocima stradanja Srebreničana i sav taj obimni materijal – zajedno sa nalazima CIA-e o srpskom etničkom čišćenju od 1992, do tada ustupio Međunarodnom tribunalu za ratne zločine u Den Hagu. U razgovorima s preživjelima iz srebreničkog kraja sakupio je iskaze koji su se u detalje podudarali s novim dokazima o zločinima.¹⁰³

Robert Dol je pad Srebrenice u jednu od glavnih tema američke politike. To je bilo prvi put u dvadesetom stoljeću da je dopuštanje genocida bilo politički preskupo za američkog predsjednika. Još početkom januara 1995, predložio je zakon u američkom Senatu kojim bi se skinuo embargo. Kada je saznao da londonska deklaracija otpisuje Srebrenicu, Žepu i Bihać, osudio je kako je nazvao, “sjajnu predstavu koja zamazuje oči” i odbio dalju odgodu glasanja. Dol je postao američki glasnogovornik o genocidu koji su počinili Srbi. Nije otišao u Senat da bi govorio o bombastičnim pričama, romantičnoj prozi o časti, slobodi ili pravu na samoodbranu. Umjesto toga, pustio je da televizijske slike hiljada bošnjačkih izbjeglica ubijede Senat.¹⁰⁴ Pisci, aktivisti za ljudska prava, bivši diplomati i novinari su snažno i oštro digli svoj glas protiv Klintonove politike, ali ništa ih nije tako

¹⁰¹ Power, 2002, 415

¹⁰² Silber-Litl: 1996, 388-389; Vijesti o masakru prvi put su se pojavile u svjetskim medijima u avgustu 1995. godine. SAD su 10. avgusta objavile satelitske fotografije koje su prikazale moguće masovne grobnice nedaleko od sela Nova Kasaba. Na temelju toga američki izvjestitelj David Rohde je posjetio sjeveroistočnu Bosnu i istražio slučaj na licu mjesta. Rohde je 18. oktobra objavio u dnevnom listu Christian Science Monitor značajne vijesti i priče u kojima je iznio dokaze da se na području Srebrenice dogodio genocid velikih razmjera, nakon što su srpske snage okupirale UN-ovu „sigurnosnu zonu“ i da UN-ove snage nisu učinile ništa da to spriječe. Vidi detaljnije u knjizi Rohde David: *Endgame: The Betrayal and Fall of Srebrenica. Europe's Worst Massacre since World War II*, New York; Ferrar, Straus, Giroux 1997.

¹⁰³ *Pogled iz Vašingtona. Zločin vidljiv iz aviona*, “Oslobođenje”, Broj 16942, 12. VIII, 1995., 4.

¹⁰⁴ Power, 2002, 427.

razbjesnilo kao pad “sigurnosne zone.” Ta dešavanja su dovela do povećanja stepena jedinstva na prvim stranicama novina u SAD-u, kao i u Parizu i Londonu. Kao što je i Charles Trueheart iz “Washington Posta” uočio, “takva sramotna zapadna nemoć, i pojedine greške lidera, čini nam se da su zločini u Bosni mogli biti spriječeni.” Samo u “Washington Postu” i “New York Timesu”, lista onih koji su kritizirali postojeću vlast u sedmici nakon pada Srebrenice je bila duga: Antoni Luis (Anthony Lewis), Viliam Safire, (William Safire), Jim Hoagland, George Will, Margaret Tačer, Zbigniew Brzezinski, Brent Scowcroft, Charles Gati, Robert Kagan, Charles Krauthammer, Ana Husarska i Džordž (George) Soroš. Luis, dugogodišnji kritičar, napisao je da je “pad Srebrenice” doveo u pitanje budućnost NATO-a, ističući prazninu u vodstvu Bijele kuće. Ričard Koen (Richard Cohen) iz “Washington Posta” je opisao Klintonovu “veliku administraciju na riječima a malu na djelima. Safire je napisao da je “Klintonov neuspjeh pretvorio supersilu u podsilu.” Na stranicama “New Republica”, Zbigniew Brzezinski, je održao predsjednički govor koji se mogao sažeti u rečenicu “da pozicija lidera slobodnog svijeta nije trenutno slobodna.” Taj list je zbivanjima u Srebrenici posvetio cijelo izdanje. Njegov urednik Leon Vizeltir (Wieseltier) je napisao: “Izgleda da SAD propuštaju period historijske zbilje, zatvarajući oči pred genocidom i njegovim posljedicama, bježeći od moralnog i praktičnog imperativa svoje vojne moći... ili ćete amerikanizirati rat ili ćete amerikanizirati genocid.”¹⁰⁵ Njut Gingrič (Newt Gingrich) se žalio da je u Bosni “porušena čast cijeloga svijeta”. “Ideja da se mala banda barbara obušila na civilizirane demokracije i da dobiva bitku prijetnja je opstanku stabilnosti na ovome planetu”, bjesnio je, “i moramo na to odgovoriti ma kolika mjera sile bila u konačnici nužna”. “Kad su sve opcije opasne” savjetovao je Robert Kagan, visoki službenik Stejt Dipartmenta u vrijeme Reganove administracije, “valja izabrati onu časnu.” “Dajmo Bosni da se brani”, tražio je “New York Times.” Džejn Kirkpatrick (Jeane Kirkpatrick”, nekadašnja Reganova ambasadorica u UN-u je izjavila da je “multilaterizam nesposoban da napravi pravi posao” te ocijenila besmislenima sve te “beskrajne razgovore Kontakt grupe, EU, NATO-a i UN-a.”¹⁰⁶

U junu 1995, državni savjetnik za nacionalnu sigurnost SAD-a Lejk je urgirao na članove Klintovog kabineta da se odluče da li žele da Bosna i Hercegovina kao država funkcioniра i izgleda kao ranije. Lake je pokušavao motivirati tim za spoljnu politiku da promišlja strategijski tako da ne bi zapeli u kriznim situacijama. Konačno je 17. jula otkrio svoju strategiju završne igre na doručku sa timom za spoljne poslove. Bit dokumenta o “završnom činu”, što ga je izradilo Vijeće za nacionalnu sigurnost svodila se na razmatranje rizika na koje bi SAD morao biti spreman u slučaju neuspjeha diplomatske nagodbe. “Ako se UNPROFOR povuče”, tvrdili su autori

¹⁰⁵ Ibid., 431.

¹⁰⁶ Hodge, 2007, 264.

dokumenta, “SAD se trebaju zalagati za multilateralno ukidanje embarga na oružje ili pomoći Vladi Republike Bosne i Hercegovine, u sklopu nekog tajnog programa naoružavanja.” SAD bi također poslale vojne savjetnike za obuku bosanske vojske. Cilj bi bio uravnotežiti odnose snaga u Republici Bosni i Hercegovini i pomoći Bosancima da se snagom oružja izbore otprilike za onoliko teritorije koliko im je obećano na karti Kontakt grupe da će dobiti za pregovaračkim stolom. U tu svrhu, Amerikanci su bili spremni podržati zračne napade NATO-vih snaga protiv VRS, ali na ograničeno vrijeme.¹⁰⁷ Na sastanku 18. jula 1995, rasprava je snažno utjecala na spoznaju genocida, bila je ukorijenjena prije svega i najprije u politici. Srebrenica je pala, Žepa je trebala uskoro pasti. Klinton je morao zaustaviti taj krug poniženja. Američka pasivnost vrlo je malo pogađala predsjednika. Čak je i Dik Moris (Dick Morris), Klintonov pomoćnik, lobirao za bombardiranje. Moris se kasnije prisjećao da je “Bosna postala metafora za Klintonovu slabost.”¹⁰⁸

Kada je Srebrenica zauzeta, međunarodna zajednica, na čelu s Parizom i Vašingtonom gnjevno je zahtijevala oštru reakciju. Ministri spoljnih poslova zemalja koje su imale trupe u Republici Bosni i Hercegovini sastali su se 21. jula u Londonu u veoma napetoj atmosferi. Činjenica da je VRS uzela stotine vojnika UN-a za taoce u odgovoru na akciju NATO-a, progonila je učesnike sastanka. Ministri su odlučili da ne dozvole da se to ponovi.¹⁰⁹ Londonska konferencija često se opisivala kao prekretnica kada je riječ o politici međunarodne zajednice u Republici Bosni i Hercegovini, odnosno, kao trenutak kada su svjetski čelnici napokon odlučili iskoristiti veliku moć zračnih snaga NATO-a kako bi okončali rat. Ipak, Konferencija je imala znatno jasniju svrhu – preduhitriti napad VRS na “sigurnosnu zonu” Goražde, gdje su bile razmještene stotine britanskih vojnika te, kako je sam Džom Mejdžor poslije priznao, parirati američko-francuskoj vojnoj inicijativi. Na završetku toga skupa SAD su odustale od insistiranja na općem bombardiranju a i Francuzi su povukli svoje zastrašujuće planove o ponovnom zauzimanju Srebrenice.¹¹⁰ Predsjednik Klinton je pozdravio dogovor zapadnih saveznika o upotrebi sile, uključujući vojne zračne udare za odbranu Goražda, ukoliko ga napadne VRS.¹¹¹ Budući da je odasлана prijetnja sveobuhvatnim i snažnim zračnim udarima, u SAD se Londonska konferencija smatrala važnim dostignućem. Gledajući unatrag, Peri, Kristofer i Šalikašvili su o njoj govorili kao o prekretnici u pristupu međunarodne zajednice Republici Bosni i Hercegovini. “Napavši Srebrenicu bosanski su Srbi”;

¹⁰⁷ Chollet Derick, *Tajna povijest Daytona. Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.*, Golden marketing, Tehnička knjiga, Zagreb 2007, 83-84.

¹⁰⁸ *Savjetovanje Klintonove administracije. Mogućnost agresivnijih akcija*, “Oslobođenje”, Broj 16920, 19. VII 1995, 1.

¹⁰⁹ Silber- Lital; 1996, 388-389.

¹¹⁰ Hodge, 2007, 225

¹¹¹ *Bil Klinton: Ohrabren sam*, “Oslobođenje”, Broj 16923, 22. VII 1995, 4.

smatrao je Peri, “proigrali svoju kartu; njihova strategijska procjena da međunarodna zajednica nema volje i spremnosti upotrijebiti vojnu silu potaknula ih je na akciju, koja je bila toliko nečuvvena i neprimjerena da je, zapravo, natjerala međunarodnu zajednicu da se postavi odlučno.” “Konferencija je postala prekretnica”, tvrdio je Peri. “U tom trenutku cijela međunarodna zajednica je rekla “da”... ili povlačimo snage UN-a, ili ćemo im dati dodatnu podršku snažnim vojnim djelovanjem”.¹¹²

Republikanski senatori su 21. jula 1995, kritizirali prijetnju međunarodnog kriznog sastanka novim zračnim udarima u Republici Bosni i Hercegovini, a lider republikanaca Dole nazvao ga je “novom blistavom manifestacijom izbjegavanja biti problema”. “Londonski sastanak jasno je stavio do znanja da neće biti nikakvog trenutnog niti odlučnog odgovora osim novih sastanaka”, rekao je Dol u Senatu. “Kristalno je jasno da londonski sastanak nije donio rješenje, nije rezultirao skidanjem embarga na oružje i omogućio Bošnjacima da se brane. Jedino je to nudilo nadu”, dodao je on, “da će se Srbi prisiliti na prihvatanje mira.”¹¹³ Dva dana nakon završetka konferencije na jednom zatvorenom sastanku dužnosnika UNPROFOR-a razgovaralo se o tome što i kako dalje. Već izneseni prijedlog da se Žepu demilitarizira, a da se Srbima, ako je napadnu, zaprijeti zračnim udarima, podržao je general Smit. Ali, iz Zagreba ga je preduhitrio general Žanvije, koji je izjavio kako se na Londonskoj konferenciji uopće nije spominjala upotreba sile za odvracanje agresora od napada na Žepu. Nakon što je 25. jula postignut sporazum sa snagama ARBiH u Žepi, Srbi su pokrenuli masovnu evakuaciju. Branitelji britanske politike prema Žepi poslije toga su ustvrdili kako se “nije mogao izbjeći pad enklave”. Međutim, autori “Srebrenica Reporta” se nisu složili s time i tvrdili su kako je enklava pala zato što “međunarodna zajednica nije mogla učiniti ništa drugo nego pad te enklave prihvatiti kao fait accompli”.¹¹⁴

Dešavanja u i oko Srebrenici predstavljala su krajnje poniženje međunarodne zajednice ne samo zbog toga što je svijet stajao i posmatrao slučaj najvećeg masovnog zločina u Evropi nakon Drugog svjetskog rata, nego i zbog toga što je iza iza javne

¹¹² Chollet; 2007, 61.

¹¹³ Bob Dol, *Jedina nada, ukidanje embarga*, “Oslobođenje”, Broj 169223, 22. VII 1995, 4

¹¹⁴ Hodge: 2007, 259-260; Srpske snage su 26. jula 1995. godine preuzele kontrolu nad Žepom. Strahujući od novih pokolja, Zapad je zatražio od Miloševića da nametne generalu Mladiću pristustvo zapadnih promatrača. Ali o tome nisu obavijestili svoju javnost koja je, užasnuta padom Srebrenice, bila spremna okriviti svoje vlade za saučesništvo. Jedna specijalna francuska postrojba i dva oficira američke obavještajne službe stigla su u Žepu u najvećoj tajnosti kako bi nadgledali evakuaciju i spriječili nova krvoprolića. Početkom avgusta žene, djeca i starci deportirani su u Tuzlu. Muškarci kojima nije jamčena sigurnost usprkos međunarodnom prisustvu odbili su se predati i pješačili su kroz šume prema središnjoj Bosni. Od 3.000 osoba dio njih je odlučilo prijeći Drinu i predati se u Srbiji ne bi li tako izbjegli smrt. Ali srbijanske vlasti nisu ih dočekale kao izbjeglice, već su bačeni u zatvor, gdje su premlaćivani i izgladnjivani. Pušteni su tek kad je Milošević dobio obećanje da se oni neće vratiti u Bosnu i Hercegovinu i da će biti evakuirani izvan Jugoslavije.

osude nasilja bilo i osjećanje olakšanja - zadovoljstva što je nezgodno otvoreno pitanje istočnih enklava koje je kvarilo mape mirotvoraca, konačno riješeno. Mogle su se nacrtati jasnije mape na kojima se zasnivao mirovni sporazum. Shvatili su da je plan igre bio promijenjen; svjetski lideri su javno osuđivali način ali su podržavali krajnji rezultat zbog kojeg je mir bio bliži nego ikada.¹¹⁵

Amerikanci i Evropljani namjerno su izabrali mir na štetu istine. Nakon genocida u Srebrenici i prisluškivanja koja su izvršena, američka diplomatija je u avgustu 1995, sastavila izvještaj koji ističe probleme koje bi SAD-u prouzrokovao nastavak pregovora sa Miloševićem. Suočena sa žestinom rasprave koja se tada vodila u SAD-u, Klintonova administracija se plašila da će za svoje pasivnost morati platiti političku cijenu. Senatori i članovi Kongresa su optuživali za min henski sindrom, uspoređuju zločine u Republici Bosni i Hercegovini s “najgorim poniženjem za zapadne demokracije od 1930-tih godina”. Čak je i američki pregovarač Holbruk javno priznao da u krvoproliću u Srebrenici vidi “najveći zajednički neuspjeh Zapada od tridesetih godina”.¹¹⁶

Žrtvujući Srebrenicu zapadne vlade su zaboravile prijetnje koje su neprekidno upućivali Ratko Mladić i njegovi ljudi stanovništvu enklava. Zanimarili su također da su, osim autobusa, u blizinu pozornice zbivanja bili dovedeni i bageri i buldožeri i da srpske snage, Arkanovi “Tigrovi”, “Crvene beretke” i ostali koji su obično bili uključeni u operaciji etničkog čišćenja, čekaju na granici.¹¹⁷ Vojska bosanskih Srba – uz aktivnu pomoć jugoslavenske armije i formacija iz Srbije izvršila je genocid kao dio strategije čišćenja istočne Bosne.¹¹⁸ Miroslav Deronjić, predsjednik općine Bratunac je kasnije na suđenju iznio ono što mu je Karadžić rekao 9. jula 1995: “Miroslave, moraju svi biti poubijani (...) svi koje uspijete uhvatiti. Pukovnik Ljubiša Beara je 13. jula, kada je enklava bila zauzeta rekao Deronjiću: “Dobio sam naređenje, s vrha, naređenje od vođa, da ubijemo sve zarobljenike.”¹¹⁹ Nakon genocida u Srebrenici, Karadžić je pred Skupštinom RS-a izjavio: “Kao vrhovni zapovjednik bio sam uključen u planove koji se tiču Žepe i Srebrenice. Posebno sam bacio pogled na planove, a da to ne zna Generalštab. Slučajno sam susreo generala Krstića i savjetovao mu da ide u Srebrenicu i proglasi pad grada prije nego što budemo mogli istjerati Turke kroz šume. Odobrio sam tu radikalnu misiju i nemam nikakvu grižnju savjesti što sam to učinio.”¹²⁰ Osim vojske Milošević je nadzirao policijske

¹¹⁵ *Vijeće sigurnosti. Predočeni dokazi o zločinima*, “Oslobođenje”, Broj 16943, 11. VIII 1995., 7.

¹¹⁶ Hartmann, 2007, 70; Usp: Holbruk; 1998, 73. O propasti politike Zapada prema bivšoj Jugoslaviji vidi šire: Čalić Marie Janine, *Krieg und Frieden in Bosnien-Herzegowina*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1996, 246-247.

¹¹⁷ Hartmann, 2002, 306.

¹¹⁸ Silber-Litl, 1996, 386.

¹¹⁹ Hartmann, 2007, 63.

¹²⁰ Ibid.

snage Srbije, redovne i specijalne, koje su sudjelovale u zločinima u Republici Bosni i Hercegovini. Po njegovom naređenju neke specijalne jedinice su dobile finansijska i logistička sredstva, kao npr. “Crvene beretke”, “Škorpioni”..., eskadroni smrti u službi njegovog zločinačkog projekta. Upućeni u Republiku Bosnu i Hercegovinu deset dana prije početka ofanzive na Srebrenicu, stavljeni su pod komandu lokalnih vojnih vlasti da bi se prikrla direktna umiješanost SRJ. Više međunarodnih svjedoka, kao što je Vesli Klark (Wesley Clark), vojni savjetnik pri američkom pregovaračkom timu, britanski general Rupert Smit, zapovjednik “plavih šljemova” u Bosni i Hercegovini, ili Amerikanac Dejvid (David), Harland, iz Odjela civilnih poslova UN-a u Bosni i Hercegovini, potvrđivali su da je Milošević bio obavješten o namjeri vođa bosanskohercegovačkih Srba da se izvrši genocid velikih razmjera u Srebrenici. Pri jednom susretu 17. avgusta 1995 u Beogradu, Klark je pitao Miloševića, koji ga je tada uvjeravao da je bio ovlašten da u ime bosanskohercegovačkih Srba vodi pregovore, kako je, ako ima toliki ugled kod njih, dozvolio da se izvrši genocid u Srebrenici. Milošević je tvrdio da je savjetovao Mladića da to ne učini, ali ga on nije poslušao. Tri šifrirane poruke od 11. jula 1995, pokazale su da je Milošević bio obavješten o situaciji u Srebrenici i da je mogao predvidjeti genocidne namjere VRS. Ni u jednom trenutku nije osuđivao genocid, ali je čestitao Mladiću na “vojnom uspjehu.”¹²¹

Od 2002. tužiteljica Haškog tribunala Karla del Ponte (Carla del Ponte) je tražila od Vašingtona da joj se predaju snimci razgovora iz proljeća 1995. Međutim, američka vlada je zanemarila te zahtjeve. Krajem 1995 je čak poslala da u njenim službama kruži memorandum sa uputstvom na koji način treba odgovoriti medijima o Srebrenici. Američki dužnosnici su trebali tvrditi da oni, “kao i UN, nisu znali da su Srbi planirali osvojiti je i nisu imali informacije o pokretima njihovih trupa”. Američki dužnosnici su trebali tvrditi da “nisu imali nikakvih informacija o bilo kojoj namjeri da se počine zvjerstva protiv bošnjačkih branitelja ili stanovništva Srebrenice. Znali smo da takva djela nisu nemoguća, imajući na umu povijest genocida i etničkog čišćenja na Balkanu.” U Vašingtonu, Parizu i Londonu, priča je bila ista. Velike sile nisu željele priznati da su informacije koje su imale najavljujvale prijetnju stanovništvu Srebrenice, ako padne u ruke VRS. Budući da su bili bolje opremljeni od saveznika raspoložujući sa mnogo više informacija, Amerikancima je bilo najnezgodnije oko tih dešavanja. U vrijeme genocida u Srebrenici SAD su raspolagale sa mogućnostima prisluškivanja, ali i sa pet satelita koji su bili u pogonu i dnevno producirali oko 5.000 slika.¹²²

U novembru 1999, četiri godine po okončanju rata u Bosni i Hercegovini, Generalni sekretar UN-a, Kofi Anan je na 155 stranica objavio izvještaj o pokolju

¹²¹ Ibid., 65.

¹²² Ibid., 51, nap. 38.

u Srebrenici i pozadini tog događaja, pri čemu nije pokušao prikriti ni vlastitu odgovornost, kao bivšeg pomoćnika Generalnog sekretara za operacije očuvanja mira kao ni odgovornost UN-a kao cjeline. Odlučno je odbacio svaku odgovornost Bosanaca za njihovu zlu sudbinu, i u pogledu srebreničkog masakra i rata općenito. Umjesto toga, upro je prstom ravno u Srbe i njihov “centralni cilj rata: stvoriti geografski neprekinut i etnički čist teritorij”.¹²³

Genocid u Srebrenici Haški tribunal promatra samo iz vojne perspektive, uvažavajući stavove analitičara iz CIA-e Richarda J. Batlera, na koga se pozivaju sve presude o Srebrenici, iako je vidljivo da je njegovo mišljenje prije svega politički uvjetovano. U svome svjedočenju nametnuo je nekoliko tvrdnji koje su vrlo upitne. Prvo, da vojska RS nije imala namjeru da zauzme Srebrenicu, nego da stegne обруč i osvoji južni dio enklave. Drugo, da nije postojala namjera da budu ubijeni muškarci, jer, kako je Batler svjedočio, oni su služili u razmjeni zarobljenika, ili kao instrument pritiska za pregovaračkim stolom. Treće, da je odluka o ubijanju svih muškaraca u vojnoj dobi bila nagla i donesena tek nakon pada Srebrenice. Te tri tvrdnje su već bile razmatrane u ranijim krivičnim postupcima pred Haškim tribunalom, tako da su Batlerovi stavovi vrlo upitni.¹²⁴

U znak sjećanja na ubijene Bošnjake, u Potočarima kod Srebrenice izgrađen je Memorijalni centar, posvećen žrtvama genocida, koji je zvanično otvorio bivši predsjednik SAD-a Klinton 20. septembra 2003. Ceremoniji otvaranja i ukopa 107 identifikovanih žrtava prisustvovalo je oko 20.000 osoba iz Bosne i Hercegovine, dužnosnici međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, članovi diplomatskog kora te političari i vjerske ličnosti. U svom obraćanju Klinton je rekao “Mi se sjećamo ovog užasnog zločina koji ne možemo zaboraviti. Mi moramo odati priznanje, odati počast svim ljudima, svim žrtvama koje su pale u ime te ludosti, koja se može sasvim opravdano nazvati genocidom. Srebrenica treba da postane ono što će na kraju krajeva značiti da je to ludilo konačno uklonjeno. Ona treba da podsjeća sve nas, sve obične ljude da takvo zlo više ne može da se ponovi i ona mora da bude znak da vjerskog fanatizma ne smije biti nigdje u svijetu.” Na kraju je dodao: “Neka Bog blagoslovi muškarce i dječake koji su poginuli u Srebrenici i neka blagoslovi ovo sveto mjesto, neka počivaju u miru”.¹²⁵

Godine 2004. visoki predstavnik međunarodne zajednice Padi Ešdaun (Paddy Ashdown) prinudio je Vladu RS-a da osnuje Komisiju za istragu događaja u Srebrenici. Rezultati istraživanja “događaja u Srebrenici i oko nje” od 10. do 19. jula 1995. godine”

¹²³ Simms, 2003., 1.

¹²⁴ Hartmann Florence: *Srebrenica je beskrupulozno žrtvovana radi realpolitike! Pamtiš li Srebrenicu*, Dnevni avaz, Specijal, juli 2015, 80. Usp: Batler: 2006, 198-358.

¹²⁵ *U Potočarima otvoren Memorijalni centar. U Srebrenici je zločudni čovjek ubio život*, “Oslobođenje”, Broj 20337, 20. septembar 2003, 1.

provedeni u toku 2004 i 2005 su imali historijski značaj za utvrđivanje vjerodostojnih i nepobitnih činjenica. Na osnovu relevantne dokumentacije različite provenijencije, Komisija je izvršila rekonstrukciju događaja u Srebrenici i oko nje i time na osnovu vlastitih istraživanja cjelovitije sagledala te događaje i utvrdila da je od 10. do 19. jula 1995. “likvidirano više hiljada Bošnjaka, na način koji predstavlja teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava, uključujući genocid. Komisija je rekonstruirala i utvrdila učešće vojnih i policijskih jedinica RS-a u genocidu, uključujući i specijalne jedinice MUP-a RS-a. Utvrdila je da je “izvršilac preduzeo mjere prikrivanja zločina premještanjem tijela, otkrivši 32 do tada nepoznate lokacije, od kojih su 4 primarne. Utvrdila je broj i identitet žrtava – 8.742 lica. Radna grupa za provođenje zaključaka iz konačnog Izvještaja Komisije za Srebrenicu je utvrdila broj i identitet “pripadnika/učesnika događaja u Srebrenici i oko nje od 10. do 19. jula 1995, odnosno pripadnika/učesnika u izvršenom zločinu genocida. Utvrdila je njihovu strukturu, u kojoj su, pored VRS i MUP-a RS-a učestvovala i jedinice Vojske Jugoslavije, jedinice MUP-a Republike Srbije, “Škorpioni” pod komandom Slobodana Medića i druge, uključujući i pripadnike Službe državne bezbjednosti pod komandom Vasilija Vidovića, mješovita četa združenih snaga MUP-a RSK, Republike Srpske i Republike Srbije, zatim druge jedinice iz Srbije, dobrovoljci, posebno iz Grčke... Komisija je navela 892 osobe od kojih su se neki nalazili na vodećim položajima u organima vlasti Bosne i Hercegovine, entiteta i općina (SIP-i, OSA-i, DGS, Ministarstvu odbrane Bosne i Hercegovine, Ministarstvu odbrane Republike Srpske, MUP-u Republike Srpske, sudskoj policiji, sudovima za prekršaje, općinama i dr.), a koji su bili učesnici događaja u Srebrenici i oko nje od 10 do 19. jula 1995. Vlada RS-a je u cjelosti prihvatila Izvještaj Komisije za Srebrenicu i sve njene preporuke, čime je RS priznala činjenicu da su “neki pripadnici srpskog naroda počinili zločin u Srebrenici u julu 1995. godine” i prihvatila odgovornost za planiranje i namjernu likvidaciju Bošnjaka. Izvještaj Vlade RS-a je dostavljen Komisiji za ljudska prava pri Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine, koja ih je prihvatila i pozitivno ocijenila, konstatirajući da je riječ o “dokumentu od historijskog značaja od kojeg će imati koristi buduće generacije.”¹²⁶ Srpska strana osporavala je nalaze Komisije, tvrdeći da je Komisija radila pod pritiskom Visokog predstavnika. Međutim, Dragan Čavić, tadašnji predsjednik Republike Srpske u svom nastupu na TV je rekao da su srpske snage pobile nekoliko hiljada civila u Srebrenici, kršeći međunarodno pravo. Istaknuo je da je Srebrenica crno poglavlje srpske historije. Dana 10. novembra 2004, Vlada RS-a je objavila službeno izvinjenje, nakon što je razmotrila izvještaj Komisije, i saopćila da Izvještaj jasno pokazuje da su ogromni zločini počinjeni u regiji Srebrenice, u julu 1995.¹²⁷

¹²⁶ Čekić Smail, *Nakon izvještaja Komisije za Srebrenicu bivši predsjednik RS Dragan Čavić javno se izvinio i priznao počinjene zločine*, u: *Pamtiš li Srebrenicu*, Dnevni avaz, Specijal, juli 2015, 186. Biserko 2006, 784-811.

¹²⁷ Ibid.

Jedanaestog jula 2005 navršilo se 10 godina od genocida. Komemorativnoj ceremoniji u Potočarima prisustvovalo je oko 50.000 osoba i preko 40 državnih delegacija. Tog dana klanjana je džena za i na vječni rahmet ispraćeno 610 identificiranih žrtava, stradali u genocidu od 10-19. jula 1995. Po šesti put Potočari su bili najtužnije zeleno polje koje pamti historija Bosne i Hercegovine. Jecaji, plač, bol tuga, majčine i sestrine suze su prekrile Potočare, a odjekivala je jeka imena 1937 do tada pokopanih Srebreničana, koji su nakon deset godina našli smiraj u Memorijalnom centru.¹²⁸ Srpski predsjednik Boris Tadić također je prisustvovao komemoraciji, odao je počast i poklonio se pred tabutima žrtava. Francuski, nizozemski i britanski ministri također su bili prisutni, kao i Ričard Holbruk, bivši američki predstavnik za Balkan.¹²⁹ Šesnaest dana kasnije, 27. jula 2005, američki Zastupnički dom je usvojio rezoluciju (H. Res 199), koju su sponzorirali kongresmeni Kristofer Smit (Christopher Smith) i Benjamin Karden (Cardin) i na taj način obilježio desetogodišnjicu genocida u Srebrenici. Rezolucija je usvojena apsolutnom većinom, s 370 glasova za, jednim glasom protiv, dok su 62 glasača bila odsutna. U Rezoluciji su zločini u Srebrenici definirani kao kriminalni čin genocida po definiciji kako navodi članak 2 Konvencije za prevenciju i kažnjavanje genocida, potpisan u Parizu 9. decembra 1948. godine i stavljen u punopravnu snagu 12. januara 1951. godine.¹³⁰

Bosna i Hercegovina nije odustala od tužbe iz 1993, uprkos intervenciji Velike Britanije. Slučaj je pretresan na početku 2006. Sudije Međunarodnog suda nisu tražile od Beograda da preda dokumente Vrhovnog savjeta odbrane. Na suđenju 26. februara 2007. godine izrečena je presuda kojom je bio odbijen zahtjev Bosne i Hercegovine. Srbija je osuđena jer, svojim odbijanjem da uhapsi Ratka Mladića i Radovana Karadžića, nije izvršila svoje obaveze da spriječi niti da kazni krivce.¹³¹ Ta presuda sugerira da Milošević nije imao stvarnu kontrolu na vojskom ili nad srpskim vlastima u Bosni i Hercegovini, ni nad specijalnim jedinicama koje im je stavljao na raspolaganje. Posmrtna rehabilitacija Miloševića izvršena je bez obzira na dokaze u tom predmetu pred ICTY-em, kojima Međunarodni sud pravde nije uvijek imao pristupa. Potpredsjednik Sudskog vijeća, jordanski sudac Al-Khasawneh žalio je što Međunarodni sud pravde nije tražio "pristup dokumentima Vrhovnog savjeta odbrane što bi pojednostavilo zadatak i omogućilo utvrđivanje najdirektnijih veza Beograda i srebreničkih grobnica i odlučivanje o pravnoj odgovornosti Srbije za genocid u julu 1995."¹³² Ali vijeće petnaest sudaca Međunarodnog suda pravde,

¹²⁸ *Potočari: Obilježena deseta obljetnica srebreničke tragedije i klanjana džena za 610 žrtava. Istina je temelj bolje budućnosti*, "Oslobođenje", Broj 20997, 12. VII 2005, 1, 4, 5, 6.

¹²⁹ Ibid, 5-6.

¹³⁰ S. Res. 199. Expressing the House of Representatives Regarding the Massacre at Srebrenica in July 1995. Assessed 31. January 2008.

¹³¹ Hartmann, 2007, 56, nap. 45.

¹³² Ibid., 74.

kojemu je predsjedavala Britanka Rozalin Higin (Rosalyn Higgins), radije je zanemarilo molbe Bosne i Hercegovine da se naloži Srbiji da preda te ključne dokumente koji srpske snage u Bosni i Hercegovini određuju kao sastavni dio vojske Srbije, pod vrhovnom vlašću Beograda. Vijeće Međunarodnog suda pravde obrazložilo je svoje odbijanje da traži taj dokazni materijal tvrdeći da posjeduje dovoljno dokaza da može odlučivati. Srpske su vlasti s olakšanjem dočekale odluku ICJ-a kojom nisu osuđene da plate nikakvu ratnu štetu Bosni i Hercegovini. Kad je riječ o srpskih nevladinim organizacijama za odbranu ljudskih prava, one su osudile tu presudu koja “predstavlja pobjedu politike Slobodana Miloševića” i koja “neće pomoći Srbiji da se suoči sa svojom prošlošću.”¹³³

Povodom obilježavanja 20-godišnjice genocida u Srebrenici, u sjedištu Generalne skupštine UN-a u Njujorku 1. jula 2015. održan je komemorativni skup “Srebrenica Remembering and Honoring the Victims” na kojem su se obratili predsjednik Sam Kahamba i generalni sekretar Ban Ki-mun (Ban Ki-moon), koji je između ostalog rekao: “Danas smo ovdje da se sjetimo hiljada ljudi koji su izgubili živote u Srebrenici. Oni moraju biti na kolektivnoj savjesti međunarodne zajednice. Sekretarijat UN-a i Vijeće sigurnosti dijele krivicu.” Reкао je kako se uvijek sjeća suza i boli majki Srebrenice i da dijeli duboko suosjećanje sa porodicama žrtava, a da će UN učiniti mnogo više u svijetu kako bi spriječili nasilje.¹³⁴

Evropski parlament je 9. jula 2015 usvojio rezoluciju kojom se obilježava sjećanje na sve žrtve genocida u Srebrenici i okrutnosti počinjene tokom rata u bivšoj Jugoslaviji, a svim žrtvama odaje počast, izražava saosjećanje i solidarnost sa porodicama žrtava od kojih mnoge žive bez konačne potvrde o sudbini svojih srodnika. Rezolucijom se snažno osuđivao genocid u Srebrenici, odlučno izjavljuje da se takvi strašni zločini ne smiju više nikada ponoviti i navodi da će učiniti sve u svojoj mogućnosti da spriječe ponovno počinjenje takvih djela, odbacuju svi oblici negiranja, relativizacije ili pogrešnog tumačenja tog genocida. U rezoluciji je naglašena potreba da politički predstavnici u Bosni i Hercegovini priznaju prošlost kako bi zajedno radili na boljoj budućnosti za sve građane u zemlji. Naglašeno je da u tom teškom procesu važnu ulogu mogu imati susjedne zemlje, vjerske vlasti, civilno društvo, umjetnost, kultura, mediji i obrazovanje.

Rezolucija je posebno podsjećala da su “snage bosanskih Srba, pod zapovjedništvom Ratka Mladića, uključujući neregularne policijske jedinice, tokom nekoliko dana pokolja nakon pada Srebrenice, masovno pogubile više od 8.000 muslimanskih muškaraca i dječaka koji su potražili zaštitu u tom području pod kontrolom zaštitnih snaga UN-a (UNPROFOR): budući da je gotovo 30.000 žena, djece i staraca tada prisilno protjerano u kampanji etničkog čišćenja velikih razmjera, što

¹³³ Ibid.

¹³⁴ *Srebrenica je svjetska tragedija*, “Oslobođenje”, Broj 24639, juli 2015, 2-3.

taj događaj čini najvećim ratnim zločinom koji se od kraja Drugog svjetskog rata dogodio u Evropi.¹³⁵

Vijeće sigurnosti UN-a 8. jula 2015. nije usvojilo britanski predlog Rezolucije o Srebrenici, jer je Rusija stavila veto. Nakon glasanja i odbijanja britanskog prijedloga, Samanta Pauer (Samantha Power), ambasadorica SAD-a-a u UN-u je izjavila: “Rusija je danas povukla crvenu liniju i odbila priznati da se u Srebrenici dogodio genocid. Negiranje genocida vrijeđa žrtve, porodice, ali i predstavlja prepreku za pomirenje. Šta bi majke ubijenih dječaka koji su ubijeni samo zato što su muslimani, rekly da su danas ovdje? Neke članice su iskoristile svoje pozicije i odlučile da budu neutralne...”, poručila je Pauer, koja je ruski veto proglasila “novom mrljom na ugledu Vijeća sigurnosti.”¹³⁶

Na obilježavanju 20. godišnjice genocida u Srebrenici, 11. jula 2015 bile su prisutne brojne delegacije i ličnosti koje su u svijet poslali jasnu poruku - da se takav zločin više nikada u svijetu ne dogodi.

Bivši američki predsjednik Klinton je rekao: “Ovdje smo kako bismo izrazili naše duboko uvjerenje i vjeru u narod, budućnost i slobodu Bosne i Hercegovine. Mnogi su rekli vrlo rječito da je prije 20 godina više od 8.000 muškaraca i dječaka ubijeno u genocidu. Ta strašna činjenica konačno je pokrenula članice NATO-a da daju podršku Americi da učini ono što je sasvim jasno bilo neophodno kako bi se pokrenuli mirovni pregovori da Bosna i Hercegovina krene u normalan život. “Ono što sam uradio kao predsjednik bila je jedna od najvažnijih stvari koje sam uradio” - rekao je Klinton, dodavši: “Majke, sestre, supruge, koje su ovdje, govore mi istinu i šta nismo uradili. U ime moje zemlje i iz dubine moga srca, ja volim ovo mjesto, ja ne želim više nikada da vidim ovakvo stratište, niti hiljadama kilometara odavde.” Zamolio je da se “ne dopusti da spomenik nevinim dječacima i muškarcima bude tek uspomena jedne tragedije, nego sveto mjesto.”¹³⁷

Premijer Republike Turske Ahmet Davutolu je poručio da “sve zemlje svijeta trebaju raditi ujedinjeno da se takav zločin više nikada ne ponovi u budućnosti.” “Oni koji su ubili više od 8.000 Bošnjaka ovdje, nisu ubili samo taj broj ljudi, oni su ubili čovječanstvo i ljudsko dostojanstvo Srebrenice.” Dodao je da porodice žrtava ne žele samo saosjećanje, već i snažnu političku volju da se spriječe dešavanja poput genocida u Srebrenici.¹³⁸ Predsjednica Hrvatske Kolinda Grabar Kitarović je rekla kako se poklanja nevinim žrtvama, naglašavajući da je teško na tom mjestu sa toliko

¹³⁵ *Evropski parlament usvojio Rezoluciju o Srebrenici*, “Oslobođenje”, 10. juli 2015, 2-3.

¹³⁶ *Vijeće sigurnosti UN-a. Odbijen britanski prijedlog rezolucije o Srebrenici*, “Oslobođenje”, Broj 24646, 9. juli 2015, 2-3.

¹³⁷ *Brojne delegacije na obilježavanju 20. godišnjice genocida. Ne smijemo zaboraviti ljudsko lice tragedije*, “Oslobođenje”, Broj 24649, 12. juli 2015, 6.

¹³⁸ Ibid.

tuge i bola pronaći primjerene riječi kojima bi izrazila šta u tom trenutku osjeća. Poručila je da “sjećanje na žrtve obavezuje, trajno i iznova, na čuvanje Srebrenice kao opomene”.¹³⁹

Jordanska kraljica Nur (Noor), predsjednica Međunarodne komisije za nestale osobe (ICMP) je poručila da će pravda i istina pobijediti zlo. “Mi ne možemo i ne smijemo zaboraviti ljudsko lice ove tragedije. Politika i predrasude ne smiju zaboraviti stvarnost vaših patnji jer samo sjećanjem možemo spriječiti ponavljanje zločina. To je dužnost koju svi mi, od najmoćnijih do najskromnijih, imamo prema živima i mrtvima”.¹⁴⁰ Predsjednik Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju Teodor (Theodor) Meron je podsjetio da se “pravda ne smije skanjivati da počinjeni zločin nazove njegovim pravim imenom”. Valentin Incko, visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini je naglasio da se u Srebrenicu došlo kako bi se opet kazalo da se tu desilo sistematsko i organizirano ubijanje – genocid.¹⁴¹ Tanja Fajon, zastupnica Evropskog parlamenta je naglasila da je Srebrenica “simbol strašnog ratnog zločina, genocida, ali je ona danas i simbol mira.”¹⁴² Bivši visoki predstavnik Wolfgang Petrič (Wolfgang Petritsch) je izjavio da se osjeća posramljeno, dodavši kako je pokušao uraditi sve što je mogao kako se genocid u Srebrenici nikad ne bi zaboravio.¹⁴³ Predsjednik Crne Gore Filip Vujanović je rekao da “Crna Gora želi da uputi poruku pomirenja, nesporazumi treba da budu vječna prošlost ovih prostora. Srebrenica je vječna bol i vječna opomena cijelom čovječanstvu.” Član Predsjedništva Bosne i Hercegovine Dragan Čović je rekao “da se u Srebrenici zastidjela moderna civilizacija i da njena bol pripada cijelom svijetu. Ovo mjesto nam se obraća i govori više od bilo kojih riječi”, rekao je Čović, dodavši da je Srebrenica “mjesto strašnog zločina genocida gdje duboke rane sporo zacjeljuju, ali je i simbol koji ponovo ljude okuplja.”¹⁴⁴

Izvori

- Europa-Archiv – *Zeittafel*, Bonn 1994., 1995.
- Europa-Archiv, *Zeitschrift für Internationale Politik*, Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik, Bonn 1993., 1994.
- Internationale Politik (IP), *Zeitschrift für Internationale Politik*, Bonn, 1995., 1996.
- “Oslobođenje”, Sarajevo 1994., 1995.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Ibid, 7.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Ibid.

Literatura

Knjige:

- Bildt Carl; 1998, *Misija mir*, Otvoreno društvo Sarajevo.
- Biserko Sonja (ur.); 2006, *Srebrenica: Od poricanja do priznanja*. Biblioteka Svedočanstva br. 22, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd.
- Čalić Marie Janine, 1996, *Krieg und Frieden in Bosnien-Herzegowina*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- Chollet Derick; 2007, *Tajna povijest Daytona. Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995.*, Golden marketing, Tehnička knjiga, Zagreb.
- Hartman Florence; 2007, *Mir i kazna. Tajni ratovi međunarodne politike i pravosuđa*, Profil, Zagreb.
- Hartmann Florence; 2002, *Milošević – Dijagonala ludaka*, Adamič-Rijeka, Globus-Zagreb.
- Hodge Carole; 2007, *Velika Britanija i Balkan od 1991. do danas*, Biblioteka Tragom istine, Detecta, Zagreb 2007.
- Holbruk Ričard; (1998), *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo.
- Magaš Branka-Žanić Ivo; 1999, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Zagreb-Sarajevo Naklada Jesenski i Turk: Dani.
- Power Samantha; 2002, *A problem from hell. America and the Age of Genocide*, Harper Collins, New York
- Ramet P. Sabrina; 2005, *Balkanski Babilon. Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićevog pada*, Alinea, Zagreb.
- Rohde David; 1997, *Endgame: The Betrayal and Fall of Srebrenica. Europe's Worst Massacre since World War II*, New York; Ferrar, Straus, Giroux.
- Šehić Zijad; 2013, *Eksperiment u svjetskoj laboratoriji Bosna. Međunarodna diplomatija u vrijeme disolucije SFRJ i agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu (do Vašingtonskog sporazuma 1994.)*, Dobra knjiga, Sarajevo.
- Silber Laura - Litl Alan; 1996, *Smrt Jugoslavije*, Radio B 92, Beograd.
- Simms Brendan; 2003, *Najsramniji trenutak. Britanija i uništavanje Bosne*, buybook, helsinški odbor za ljudska prava, Sarajevo-Beograd.
- Starešina Višnja; 2004, *Vježbe u laboratoriju Balkan*, Naklada Ljevak, Zagreb.
- Witte A. Erich; 2000, *Die Rolle der Vereinigten Staaten im Jugoslawien – Konflikt und der außenpolitische handlungsspielraum der Bundesrepublik Deutschland (1990-1996)*, Mitteilungen Osteuropa-Institut, Nr. 32, München.

Članci:

- Danner Mark; 1998, *Bosnien. Warum der Westen Zuschauete*, Das Magazin/Tages Anzeiger, Zürich, 26. September 1998., 1-31.
- Lukić Reneo; 2003, *Vanjska politika Clintonove administracije prema ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (1993 - 1995)*, Časopis za suvremenu povijest, Godina 38, br. 1, Zagreb 1-36.
- Šehić Zijad; 2007, *Bosna i Hercegovina i međunarodna diplomatija 1992-1995.*, Naučni skup *Bosna i Hercegovina prije i nakon ZAVNOBiH-a*, Radovi Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, Knjiga 37, Sarajevo, 387-410.
- Šehić Zijad; 2010, *Smrt Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i bosanska tragedija*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, Knjiga XIV/1 (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija), Sarajevo, 281-320.

Zijad Šehić

The Genocide in Srebrenica – A Bloody Stain on the Consciousness of Human-kind

Summary

The Genocide against Bosniaks in the Srebrenica Safe Haven in July of 1995, was committed before the eyes of the World public and the passivity of the United Nations and their peace-keeping forces, which were obliged to protect the population in that zone. The events in and around Srebrenica represented the final humiliation of the International Community, not only because the World stood and viewed the case of the biggest mass crime in Europe after the Second World War. The International Community also had a second, even bigger reason to be ashamed; behind the public condemnation of violence there was a completely real feeling of relief – satisfaction because the difficult issue of the eastern enclaves which disturbed the maps of the peacemakers, was finally solved. By sacrificing Srebrenica, the Western states became direct accomplices in genocide. Publishing the news about the dramatic events in Srebrenica in prime time, the World media concluded in unison that it was a big tragedy for the population there and at the same time a final fiasco of the UN policy in the Republic of Bosnia and Herzegovina. In November of 1999, the General Secretary of the UN, Koffi Annan, published a 155-page report about the massacre in Srebrenica in the July of 1995, and its background, thus not attempting to conceal his own responsibility as the former aid to the General Secretary for the peacekeeping operations, nor the responsibility of the UN as a whole. He wrote that the tragedy of Srebrenica will forever remain inscribed in the history of the UN which assumed responsibility for the enclaves but he also spoke of the responsibility of the key member-states. He resolutely dismissed that the Bosnians had any responsibility for their bad fate. Instead of that, he pointed the finger at the Serbs and their “central war goal: the creation of a geographically unbroken and ethnically clean territory”. Even though the World accepted the indisputable fact that genocide was committed in Srebrenica, the attempts to negate it will exist as long as the ideology which inspired it is not rooted out. Until the bearers of this ideology place the retrograde political goals which erase consciousness and human dignity in first place, there will be hostages of these policies who will support it by remaining silent. In this way they leave a heavy burden to the coming generations, which they will one day have to face.

**U ime Boga Milostivog,
Samilosnog**

**Molimo Te Bože
Svemogući,
Neka tuga postane
nada!
Neka osveta bude
pravda!
Neka majčina suza
Bude molitva:
Da se nikome nikad
Ne ponovi Srebrenica!**

**Reisu-l-ulema
Srebrenička molitva
Potočari
11. juli, 2001**